

Nemecko a slovenská armáda 1939 – 1944.
Náčrt problematiky¹

PETER JAŠEK

GERMANY AND THE SLOVAK ARMY 1939 – 1944: OUTLINE OF THE ISSUE by Peter Jašek

*

DEUTSCHLAND UND DIE SLOWAKISCHE ARMEE 1939 – 1944: GRUNDRISS DER PROBLEMATIK von Peter Jašek

Predmetom štúdie je otázka pohľadu nemeckého štátneho a armádneho vedenia na slovenskú armádu v rokoch 1939 – 1944 (presnejšie od vzniku Slovenského štátu v marci 1939 po vypuknutie Slovenského národného povstania 29. augusta 1944) a vzťahy medzi nemeckou a slovenskou armádou v sledovanom období. Táto problematika nie je v slovenskej historiografii celkom nová. Najmä v poslednom období vyšlo niekoľko štúdií, ktoré sa na základe štúdia dokumentov nemeckej proveniencie primárne zaoberali niektorými aspektmi vzťahov medzi slovenskou a nemeckou armádou v rokoch 1939 – 1944. Ich ťažiskom bolo hlavne obdobie vojnových konfliktov s Poľskom (1939) a Sovietskym zväzom (1941 – 1944), a to s osobitným zreteľom na dianie krátko po vzniku Slovenského štátu.²

1 Štúdia je výstupom projektu VEGA č. 1/086/08 „Nemecko a slovenská armáda 1939 – 1944“.

2 Ide o štúdie: BAKA, I.: Účasť Slovenskej republiky v prvej fáze vojny proti ZSSR z pohľadu nemeckých vojenských orgánov. *Vojenská história*, 12, 2008, 3, s. 47-65; CHYTKA, Stanislav V.: Hodnocení slovenské armády generálem Schlieperem v roce 1944 a stanovisko ministra národní obrany generále Čatloša. *Vojenská história*, 8, 2004, 3, s. 91-112; HRNKO, A.: Rokovanie o ochrannom pásme a zatiahnutie ľudácko-fašistického Slovenského štátu do vojny s Poľskom. *Zborník Múzea SNP*, 1987, 12, s. 39-56; HUBENÁK, L.: Nacistické výboje a nemecká ochranná zóna na Slovensku. *Právnické štúdie*, 19, 1971, s. 166-212; NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Pôsobenie nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939. *Vojenská história*, 11, 2007, 4, s. 36-60; NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Príprava a podpísanie slovensko-nemeckej zmluvy o vojnovom hospodárstve z 30. 1. 1940. *Vojenská*

Samostatnou kapitolou je obdobie roku 1944, ku ktorému boli viaceré práce (vrátane edícií prameňov) publikované už v 60. rokoch, resp. začiatkom 70. rokov, keďže v tom období bolo predmetom intenzívneho vedeckého záujmu Slovenské národné povstanie. Sledovanú problematiku treba zasaadiť do kontextu nemecko-slovenských vzťahov, lebo skoro vždy súvisela s politickými rokovaniami a bola ich dôležitou súčasťou.

Okrem viacerých zásadných štúdií vyšlo v posledných rokoch aj niekoľko zbierok dokumentov, ktoré umožňujú danú problematiku spracovať. Heuristická základňa pre túto prácu vychádza predovšetkým z nemeckých dokumentov (okrem doteraz publikovaných), ktoré možno považovať za kľúčové. Väčšina z nich je uložená v nemeckých archívoch, niektoré sú však deponované aj v rôznych archívnych zbierkach na Slovensku.³

I

Nemecký záujem o rozbitie Československej republiky (ďalej Č-SR) nemohlo uspokojiť veľmocenské rozhodnutie prijaté 29. – 30. septem-

história, 10, 2006, 4, s. 109-125. Kľúčovými sú najmä edície dokumentov, ktoré sa venujú slovensko-nemeckým vzťahom a v ich rámci mnohé dokumenty neobchádzajú ani vojenskú problematiku. Z edícií sú najvýznamnejšie ĎURICA, M. S. (zost.): *La Slovacchia e le sue relazioni politiche con la Germania 1938 – 1945, I. Dagli accordi di Monaco all' inizio della seconda guerra mondiale (ottobre 1938 – settembre 1939)*. Padova 1964, 274 s.; PREČAN, V. (zost.): *Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko 1944. Dokumenty*. Bratislava 1971, 701 s.; SUŠKO, L. (zost.): *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Buch 1*. Bratislava 2008, 980 s.; SUŠKO, L. (zost.): *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Buch 2. Slovensko v jeseni 1944*. Bratislava 2008, 709 s. Zo zbierok dokumentov treba spomenúť zbierky nemeckej proveniencie *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik, Serie D (1937 – 1945)*.

³ Dokumenty z nemeckých archívov sa nachádzajú predovšetkým vo vojenskom archíve vo Freiburgu (Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg), ale niekoľko dokumentov sa nachádza aj v Spolkovom archíve v Berlíne (Bundesarchiv Berlin) či v Politickom archíve Ministerstva zahraničných vecí v Berlíne (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin); Zo slovenských zbierok treba spomenúť najmä fond Alexandrijský archív nachádzajúci sa v Slovenskom národnom archíve v Bratislave a fond „Nemci a Slovensko 1938 – 1945“ uložený vo Vojenskom historickom archíve v Bratislave.

bra 1938 v Mníchove, ktorým ČSR odstúpila sudetské územia Nemecku. Hitler, ktorý bol odporcom akejkoľvek existencie Česko-Slovenska, sa už v októbri 1938 rozhodol zlikvidovať okyptenú Č-SR „*so oder so*“ (*tak či tak*). Pri tomto jeho rozhodnutí nehrala slovenská otázka žiadnu úlohu, sám Hitler sa v jednom z neskorších rozhovorov pred Jozefom Tisom vyjadril doslova: „*Ja som Slovákov doteraz nepoznal.*“⁴ Ale aj keď sa po Mníchove stal pánom situácie v stredoeurópskom priestore, z medzinárodného hľadiska bolo predsa len jeho záujmom, aby rozpad Č-SR prebehol aspoň relatívne prijateľným spôsobom. Do jeho plánov preto vhodne zapadali niektoré aktivity slovenskej politickej reprezentácie, ktorej radikálne krídlo videlo cieľ svojho snaženia nie v slovenskej autonómii v rámci Č-SR, ale v samostatnom Slovenskom štáte. Radikáli to dávali aj čoraz častejšie a otvorenejšie najavo. Keďže Hitler nebol politický hazardér, svoje plány musel dobre uvážiť. Nemecká politická reprezentácia sa len pomaly začala dostávať do problémov Slovenska. Až do Mníchova mala tendenciu vnímať ho ako súčasť Československa, ktoré bolo pre Nemecko nepriateľským štátom.

Po prijatí slovenskej autonómie 6. októbra 1938 sa Slováci výraznejšie zviditeľnili ako osobitná časť republiky, aj keď autonómna vláda nemala v zahraničnopolitických a vojenských otázkach žiadne kompetencie. Práve v období po 6. októbri 1938 dostáva Slovensko väčší priestor v nemeckých geopolitických kalkuláciách. Rozhodnutie o autonómnom usporiadaní Česko-Slovenskej republiky, tak ako vyšlo zo žilinských rokovaní 6. októbra 1938, Nemci na čele s Hitlerom dočasne akceptovali.⁵ V memorande štátneho podtajomníka nemeckého ministerstva zahraničných vecí Ernsta Woermanna, ktorému v tom čase pripadla koncepcná úloha zafixovať pomníchovský politický vývoj v krajinách južnej a strednej Európy, bolo naznačené, akým spôsobom chcú Nemci využiť Slovensko v nastávajúcich udalostiach.⁶ V tomto dokumente sú rozobraté – z nemeckého

4 FABRICIUS, M. – HRADSKÁ, K. (edd.): *Jozef Tiso. Prejavy a články. II. zv.* Bratislava 2007, dokument číslo (ďalej iba dok. č.) 83, s. 148.

5 SUŠKO, L.: Miesto autonómneho Slovenska v politike Nemeckej Ríše (september 1938 – marec 1939). *Historický časopis*, 47, 1999, 3, s. 427.

6 Tamže, s. 426.

hľadiska – najvýhodnejšie štátoprávne usporiadania Slovenska. Z jeho záveru vyplýva, že pre Nemecko by bolo najlepším variantom samostatné Slovensko (samozrejme, pod očakávaným nemeckým vplyvom).⁷ Táto kalkulácia rátala aj so snahou zabrániť vzniku spoločnej hranice medzi Poľskom a Maďarskom, čo bolo z nemeckého hľadiska nežiaduce. V dôsledku toho bola možnosť pričlenenia Slovenska k Maďarsku vylúčená.⁸

Nemci si tak začali uvedomovať, že „slovenská karta“ by sa dala použiť na eventuálny rozpad Č-SR. Prvou väčšou zahraničnopolitickou akciou Slovenska bola účasť jeho delegácie na rokovaníach o odstúpení južných území Slovenska Maďarsku 9. – 13. októbra 1938 v Komárne. Z dôvodu premrštených územných požiadaviek Maďarov skončili tieto rokovania krachom a problém bol postúpený arbitrážnemu rozhodnutiu veľmocí, ktorými mali byť Nemecko a Taliansko. Vzhľadom na známu náklonnosť Talianska k Horthyho Maďarsku museli slovenskí predstavitelia hľadať oporu predovšetkým v Nemecku. V tejto súvislosti sa uskutočnilo niekoľko rokovaní, ktoré patrili medzi prvé kontakty slovenskej politickej reprezentácie s predstaviteľmi národnosocialistického Nemecka. Rozhodnutie Viedenskej arbitráže z 2. novembra 1938 bolo pre Slovákov nespravodlivé, lebo na území nútene odstúpenom Maďarsku sa ocitlo vyše 250 000 Slovákov, a do budúcnosti silne ovplyvnilo slovenskú zahraničnú aj vojenskú politiku. Vojenská problematika však v udalostiach pred 14. marcom 1939 nehrala žiadnu úlohu, keďže slovenská vláda nemala vo vojenských otázkach žiadne kompetencie ani po vzniku federalizovanej Č-SR a nemecká strana to veľmi dobre vedela.

Od prelomu rokov 1938/1939 sa existencia pomníchovskej Č-SR začala chýliť ku koncu. Okrem rozhodujúceho nemeckého tlaku boli dôležitým faktorom aj vnútropolitické aspekty. Kým česká politická reprezentácia bola proti tomu, aby malo Slovensko širokú formu autonómie,

7 SUŠKO, L. (zost.): *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Buch 1.* Bratislava 2008, dok. č. 10, s. 53-54.

8 Takého názory zastávali aj predstavitelia OKW. Pozri SUŠKO, L. (zost.): *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Buch 1.* Bratislava 2008, dok. č. 8, s. 51.

a bola radšej ochotná zmieriť sa s rozpadom republiky, radikálni slovenskí politici hovorili otvorene o vzniku samostatného Slovenského štátu a umiernení chceli k nemu dospieť evolučnou cestou. Aj postoje a názory slovenských politikov stimulovali český postoj k spoločnému štátu. Generál Alois Eliáš ho vyjadril jasne: „*Hitlerův zákrok a jeho možný důsledek – konec Československa zahraničným zásahem – je výhodnější než konec Československa vnitřním rozkladem.*“⁹ Keď na Slovensku silneli volania po samostatnosti a z českého pohľadu sa negarantovali žiadne záruky pre spoločný štát, rozhodla sa pražská vláda vyriešiť situáciu na Slovensku radikálnym zásahom, ktorý vošiel do dejín ako tzv. Homolov puč. Praha sa ale prepočítala. Namiesto potvrdenia zásahu ho Nemci využili ako zámienku na naplnenie Hitlerovho cieľa – obsadenia zvyšku Čiech a Moravy, pričom zároveň tlačili na Slovákov, aby odhlasovali vznik samostatného štátu. Dňa 14. marca 1939 sa tak na zasadnutí Slovenského snemu skutočne stalo a všetkými poslancami bol povstaním a zaspievaním hymny *Hej Slováci* odhlasovaný vznik samostatného Slovenského štátu.

Začiatky nového štátu boli nesmierne ťažké. Nemecká armáda už 15. marca počas obsadzovania Čiech a Moravy prenikla aj na slovenské územie, presnejšie na Záhorie a stredné Považie. Tak prišlo k prvému kontaktu medzi nemeckou brannou mocou a doslova v tej chvíli vzniknutou slovenskou armádou. Vojská Wehrmachtu pritom nielenže postúpili na líniu Nové Mesto – východné svahy malých Karpát – údolie Váhu, ale na viacerých miestach ju aj prekročili, hoci zdôrazňovali, že „*na výslovnú žiadosť slovenskej vlády bude Bratislava zo záberu vyňatá.*“¹⁰ Na Nemcami obsadených miestach boli vyvesované plagáty oznamujúce, že nemecká armáda nad nimi preberá správu, akoby ani nebol rozdiel medzi slovenským územím a susednou Moravou.¹¹ Odhliadnuc od toho,

9 ČARNOGURSKÝ, P.: *14. marec 1939*. Bratislava 1992, s. 24.

10 KUBÁTOVÁ, L. a kol. (edd.): *Protifašistický a národné osvobozenecý boj českého a slovenského lidu 1938 – 1945. Edice dokumentů. I. díl, 3. svazek, 4. sešit, dok. č. 1232*, s. 152.

11 SUŠKO, L. (zost.): *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Buch 1., dok. č. 180*, s. 309.

nemecká armáda sa správala ako na dobytom území a začala okamžite odvázať vojenský materiál. Podrobnejšie o správaní sa nemeckých vojsk hovorí správa slovenského Ministerstva národnej obrany (ďalej iba MNO): „*Nemecké vojsko neobsadilo len vojenské objekty, ale aj muničné sklady a továrne, v ktorých sa vyrábali akýkoľvek druh vojenského materiálu. Tak sa stalo, že bola obsadená Dubnica, Považská Bystrica, Micherové závody v Starej Turej, továreň fy. Tauš v Myjave, vojenská továreň 4 v Žiline a aj z týchto miest odvážali materiál a suroviny bez akejkoľvek protihodnoty [...] Letecký materiál, ako aj zariadenie letiska v Novom Dvore prevzala nemecká armáda podľa protokolov podpísaných zástupcom nemeckého a slovenského vojska. Prevzatie materiálu sa podobalo skôr rabovaniu.*“¹² Nemecké vojská zostali na svojom zábere až do polovice apríla. Miesta, ktoré obsadili, sa potom stali z väčšej časti územím nemeckej „Ochranej zóny“ na Slovensku, v ktorej „*vykonávala výsostné práva nemecká branná moc*“ a kde osoby nemeckej štátnej príslušnosti podliehali nemeckej jurisdikcii.

Ako naznačila vyššie citovaná správa, z miest, kam sa nemecké vojská dostali, začali okamžite odvázať všetok vojenský materiál, ktorého celková hodnota bola podľa neskoršieho súpisu asi 1,5 miliardy korún.¹³ Súpis však nebol úplný, pretože na viacerých miestach neostalo ani stopy po inventároch a kartotékach, ktoré boli spálené. V neskoršej správe MNO sa uvádzalo, že hodnota materiálu je oveľa vyššia (asi o 50 %) ako udaná suma. Navyše, po nemeckých vojskách zostali škody na vojenských aj nevojenských zariadeniach, ktoré používali. Správanie sa nemeckých vojsk vyvolalo na mnohých miestach veľmi zlú náladu v radoch formujúcich sa slovenských oddielov. Ako príklad možno citovať výpis z kroniky Telegrafného práporu 3 z Nového Mesta nad Váhom: „*Nemecké vojsko, ktoré prišlo do Nového Mesta, sa chovalo ako víťaz k porazenému, takže pomer medzi nemeckým a slovenským vojskom nebol práve najlepší. Ten-*

12 Slovenský národný archív (ďalej iba SNA) Bratislava, fond (ďalej iba f.) Ministerstvo zahraničných vecí 1939 – 1945, škatuľa číslo (ďalej iba šk.) 78, obsadzovanie Slovenska nemeckým vojskom, spis č. 5227/39.

13 SNA Bratislava, f. Národný súd (ďalej iba NS), mikrofilm (ďalej iba m.) II. A – 947, číslo jednacie (ďalej iba č. j.) 150 999/1940.

to sa ešte zhoršil, keď nemecké vojsko bez toho, že by sa niekoho opýtalo, odvážalo materiál do Nemecka.¹⁴ Slovenskí vojaci boli pritom Nemcami na mnohých miestach odzbrojení a materiál museli zachraňovať iniciatívni slovenskí dôstojníci, ktorí rozkázali previesť ho do posádok, kde Nemci ešte neboli.¹⁵

Slovenská strana bola rozhodnutá žiadať Nemcov o zaplatenie ukoristeného materiálu, pri ktorého odvážaní argumentovali (ak sa popri arogantnom odvoze na niektorých miestach stalo, že slovenskí dôstojníci žiadali vysvetlenie) tým, že patril bývalej Č-SR, s ktorou mali dohodu o jeho odkúpení. Na Slovensku chceli ponechať výzbroj len pre 35 000 mužov. Neskôr však bola podpísaná dohoda, podľa ktorej bol materiál ocenený a zapojený do clearingovej špičky voči Slovensku. Slovenský historik Hubenáková naproti tomu uvádza, že slovenská vláda sa dohodou podpísanou 13. apríla 1940 v Berlíne a schválenou 29. marca 1941 slovenským snemom zriekla nároku na zaplatenie za vojenský majetok, ktorý nemecká branná moc v r. 1939 zo Slovenska vyviezla.¹⁶

Nemecko po 14. marci očakávalo, že Slovensko ho ihneď požiadalo o ochranu, čo sa však na nemecké pobúrenie nestalo. Nemci postupom svojich vojsk na slovenské územie a ich správaním sa (ako aj viacerými inými gestami) jasne naznačili, aký vzájomný pomer si predstavujú. Mal to byť z ich pohľadu pomer slabého so silným, ktorý Nemci počas existencie Slovenského štátu podopierali systémom spojeneckých dohôd ukotvujúcich nemeckú prevahu nad Slovenskom.

Vzhľadom na nemecký postup požiadala slovenská politická reprezentácia Nemecko o ochranu už 15. marca a Hitler zareagoval kladne už na druhý deň. Tak sa mohli začať rokovania o Ochranej zmluve. Hoci neboli ani zďaleka hladké (slovenská strana reprezentovaná premiérom Tisom a ministrom zahraničných vecí Ferdinandom Ďurčanským nesú-

14 LACKO, M. (zost.): *Zrod Slovenského štátu v kronikách slovenskej armády*. Bratislava 2010, dok. č. 11, s. 109.

15 SNA Bratislava, f. NS, m. A – 950, Tn. Lud. 29/47, Proces s generálom Turancom, List generála Turanca.

16 HUBENÁK, L.: Nemecko- slovenská ochranná zmluva z roku 1939. *Právny obzor*, 1969, 4, s. 349.

hlasila s viacerými nemeckými požiadavkami), výsledok bol dosiahnutý pomerne rýchlo. V samotnej ochrannej zmluve podpísanej 18. marca vo Viedni (a nemeckým ministrom zahraničných vecí Joachimom von Ribbentropom 23. marca v Berlíne) sa na jednej strane obmedzila suverenita Slovenského štátu, ktorý podriadil svoju brannú, zahraničnú a hospodársku politiku Nemecku a dovolil zriadenie nemeckého Ochranného pásma na slovenskom území, ale na druhej strane sa od Nemcov ponúkala garancia politickej nezávislosti a územnej integrity Slovenska. O armádnej problematike sa v treťom paragrafe len stroho uviedlo, že „*Slovensko bude svoje vojenské sily organizovať v úzkej zhode s nemeckou brannou mocou*“.¹⁷ Podpísaním Ochrannej zmluvy si Nemecko zabezpečilo na Slovensku ďalekosiahle privilégia, ktoré značne obmedzili zvrchovanosť Slovenského štátu.¹⁸

Zatiaľ to bol len všeobecný rámec nemecko-slovenského pomeru, o konkrétnych vojenských otázkach sa malo v dohľadnej dobe rokovať. Veď v tej chvíli nebolo isté, nakoľko je existencia samostatného Slovenska dlhodobou alebo dočasnou záležitosťou. Prvýkrát sa otázka ďalších rokovaní medzi oboma štátmi spomenula 19. apríla počas návštevy slovenských politikov v Berlíne. Tam sa dohodlo, že ďalšie rokovania sa budú týkať najmä stanovenia hraníc Ochrannej zóny a kvôli nim príde do Bratislavy Nemecká vojenská komisia (Deutsche Militärkommission in der Slowakei, ďalej DMK)¹⁹ určená aj na rokovania o ďalších otázkach týkajúcich sa vzťahov oboch štátov vo vojenskej oblasti.

Vzájomné rokovania začali 10. mája 1939, kedy bola ustanovená aj slovenská komisia na čele s kpt. gšt. Karolom Peknikom. O armáde sa malo rokovať v nasledujúcich bodoch: 1. organizácia armády; 2. budovanie armády; 3. doplňovanie armády; 4. pracovná služba.²⁰ Okrem

17 *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Bratislava 1998, s. 230.

18 PETRUF, P.: Zahraničná politika Slovenskej republiky 1939 – 1945. *Historické štúdie*, 1997, 38, s.16.

19 NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939. *Vojenská história*, 11, 2007, 4, s. 38.

20 HUBENÁK, L.: Nemecko-slovenská ochranná zmluva z roku 1939. *Právny obzor*, 1969, 4, s. 350.

týchto bodov mala DMK poverenie rokovať najmä o hraniciach a štatúte Ochrannej zóny a slovenských zbrojárskych podnikoch,²¹ ako aj o výzbroji slovenskej armády a jej početnom stave. Otázky vojenskej problematiky vo vtedajších rokovaniach dominovali, a tak bola činnosť vtedy čerstvo ustanovenej Nemeckej vojenskej komisie pre konečné znenie nemecko-slovenských dohôd dôležitejšia ako činnosť diplomatov.²²

Slovenská delegácia bola počas rokovaní vo veľmi ťažkej pozícii. Popri tom, že bola jasne slabším partnerom, musela mať na mysli aj maďarskú hrozbu, ktorá sa už po pár dňoch existencie Slovenského štátu ukázala byť reálnou. Dňa 23. marca (teda práve v deň Ribbentropovho podpisu nemecko-slovenskej ochrannej zmluvy v Berlíne) vpadla maďarská armáda, obsadzujúca Podkarpatskú Rus, na územie východného Slovenska a keď spočiatku nenarazila na odpor slovenskej armády, postupovala ďalej na slovenské územie. V tejto situácii bolo Slovensko odhodlané brániť sa a už 23. marca poobede sa slovenské oddiely postavili na odpor. Tie slovenské jednotky, ktoré boli v zázemí, sa pripravovali na presun na východné Slovensko, kde prebiehala mobilizácia. Za týchto okolností však slovenských politikov doslova zamrazil nemecký postoj. Nemci totiž v tejto chvíli, tak dôležitej pre Slovensko, odmietli vydať slovenskej armáde muníciu, ktorú ukoristili na západnom Slovensku.²³ Postoj nemeckého velenia slovenskú stranu nepochybne sklamal. Nemci však pri hodnotení bojov označovali náladu slovenských vojakov ako vynikajúcu.²⁴ Hoci sa maďarský útok zastavil a po dvoch dňoch celá akcia skončila, zabraté územia (obývané najmä Rusínmi a Slovákmi) boli pripojené k Maďarsku.

21 NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939, s. 39.

22 NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939, s. 37.

23 MOJŠ, V.: Slovensko v „susedskom objatí.“ In: DEÁK, L. (zost.): *Malá vojna. (Vojenský konflikt medzi Maďarskom a Slovenskom v marci 1939)*. Bratislava 1993, s. 55; pozri tiež SUŠKO, L. (zost.): *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Buch I, dok. č. 198, s. 332.*

24 SUŠKO, L. (zost.): *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Buch I, dok. č. 205, s. 339.*

Slovenská politická reprezentácia sa však po tejto tzv. malej vojne definitívne presvedčila o potrebe budovať vlastnú armádu.

V procese budovania slovenskej samostatnosti bola jednou z najdôležitejších zložiek. Ozbrojené zložky sú vo všeobecnosti jedným z výsostných znakov samostatnosti národa a koncom 30. rokov zohrávali v medzištátnych vzťahoch v Európe rozhodujúcu úlohu. Záujmom slovenskej strany preto bolo postaviť vlastnú slovenskú armádu s čo najväčšou možnou silou. Aj slovenské Ministerstvo zahraničných vecí pred nemecko-slovenskými rokovaniami zdôraznilo, že mu záleží na tom, aby malo slovenské vojsko svoju úplnú výzbroj a aby bola na výške. Slovenskí politici videli zmysel budovania armády nielen v jej praktickom úžitku počas neistej vojensko-politickej situácie, ale aj v štátnickom ohľade. Vlastná branná moc totiž stimulovala vedomie nadobudnutej štátnosti – vtedy ešte slabej, mladej a ohrozenej –, podporovala ju a zastrešovala. Tento proces je charakteristický pre všetky novovznikajúce národné štáty. Typickým príkladom môže byť vznik Francúzskej republiky v roku 1792, keď jedným z prvých krokov jej štátnikov bolo budovanie národnej armády založenej po prvýkrát v novodobých dejinách na povinnej prezenčnej službe chápanej ako služba obrany národa. Podobný význam ochrankyne národa a opory jeho štátnosti mala armáda aj v Nemecku a Taliansku po ich zjednotení v roku 1871. Slováci teda len napodobňovali to, čo existovalo už v predchádzajúcom období u iných národov a pomáhalo zastrešiť ich štátnosť.

Počas rokovaní stála pre Nemcov na prvom mieste problematika Ochranej zóny na západnom Slovensku. Chceli ju zabráť v čo najväčšom územnom rozsahu a vyhradiť si v nej čo najväčšie práva, vrátane práva obsadiť ju nemeckými vojenskými posádkami a vylúčením útvarov slovenskej armády z Ochranej zóny. V tejto zóne mali nemeckej armáde patriť výsostné vojenské práva.²⁵ Slovenská strana musela pri rokovaníach o tejto otázke ustupovať, ale podarilo sa jej presadiť ponechanie symbolickej vojenskej posádky na tomto území.²⁶ Dosiahla tiež stanovenie men-

25 TÖNSMEYER, T.: *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945. Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn*. Paderborn 2003, s. 293.

26 HRNKO, A.: Rokovanie o ochrannom pásme a zatiahnutie ľudácko-fašistického Slovenského štátu do vojny s Poľskom. In: *Zborník Múzea SNP*, 1987, 12, s. 50.

šej územnej rozlohy, než s akou Nemci pôvodne počítali, a podarilo sa jej udržať mimo ochrannej zóny aj dôležité zbrojárske podniky na Považí, nad ktorými ale Nemci prevzali kontrolu po podpísaní dohody o vojenskom hospodárstve v januári 1940. Touto zmluvou Nemci dostali pod svoj vplyv a neskôr aj pod kontrolu všetky dôležité zbrojárske podniky na Slovensku.²⁷ Boj bol aj o samotné hranice zóny, pričom slovenská delegácia napokon presadila, aby hranice prebiehali po východných svahoch Karpát.

Z pohľadu slovenskej strany sa ako veľmi dôležitá javila aj požiadavka zachovania čo najväčšej armády, čo súviselo s možnosťou ponechať si väčšie množstvo výzbroje. Proti nemeckej požiadavke na veľkosť armády 50 000 mužov vojnového a 25 000 mužov mierového počtu postavili Slováci požiadavku na 150 000 mužov vojnového počtu. Rokovania o tejto otázke boli veľmi dlhé, lebo slovenská strana nechcela ustúpiť nemeckým návrhom. Slovenská vláda považovala za potrebné ponechať si možnosť obrániť krajinu vlastnými národnými silami.²⁸ Na druhej strane, Nemci nemali jasnú predstavu o tom, čo ďalej so slovenskou armádou a v akej forme a či vôbec by mala existovať. Dôležité rokovania ohľadom jej využitia sa konali v Bratislave v druhej polovici júla 1939. Zo slovenskej strany na nich boli prítomní ministerský predseda Tiso, podpredseda vlády Vojtech Tuka, minister zahraničných vecí Ferdinand Ďurčanský a minister obrany Ferdinand Čatloš. Z nemeckej strany konzul Ernst von Druffel, náčelník DMK Franz von Barckhausen a nemecký vojenský atašé Heinrich Becker. Spomenuté rokovania však stále nevedeli vyriešiť otázku o počte slovenskej armády. Posun nastal až počas rokovaní 28. – 29. júla, ktoré vyvrcholili cestou genpor. Barckhausena a Ďurčanského za Tisom, ktorý v tom čase dovolenkoval pri Ružomberku.²⁹ Ani tieto rokovania – hoci sa zdalo, že definitívna dohoda je na spadnutie – neprinesli vytúžený efekt. Problematickou osobou bol najmä minister zahraničných vecí Ďurčanský,

27 TÖNSMEYER, T.: *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945*, s. 296.

28 NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939, s. 48.

29 NIŽŇANSKÝ, E. – TULKISOVÁ, J.: Pôsobenie Nemeckej vojenskej komisie na Slovensku v roku 1939, s. 50.

ktorý kládol nemeckým požiadavkám húževnatý odpor. Slovenská strana trvala najmä na požiadavke, aby vojnový počet slovenskej armády bol 150 000 mužov a vôbec jej sila čo najväčšia a zároveň vojenská výzbroj uskladnená na mieste mimo Ochranej zóny.

Rokovania teda pokračovali aj v auguste a vyvrcholili 12. augusta podpísaním *Zmluvy o štatúte Ochranného pásma*, ktorej súčasťou boli ustanovenia o slovenskej armáde. Za nemeckú stranu ju podpísali vyslanec Hans Bernard a náčelník DMK Franz Barckhausen a za slovenskú ministerský predseda Jozef Tiso. V rokovaní napokon rozhodol zásah Hitlera, ktorý súhlasil so slovenskou požiadavkou na maximálny vojnový počet.³⁰ Podľa konečnej verzie zmluvy Nemci povolili budovať slovenskú armádu v rozsahu 50 000 mužov mierového počtu a 125 000 mužov vojnového počtu a sľúbili ponechať výzbroj pre ďalších 25 000 mužov. Tak sa definitívne rozhodlo, že slovenská armáda nebude plniť iba policajnú funkciu ako pomocný zväzok vo vnúropolitických veciach,³¹ ale bude budovaná ako regulárna bojová sila na ochranu slovenského územia. Prvé kolo rokovaní tak dopadlo pre slovenskú stranu pomerne priaznivo a podarilo sa jej uhájiť existenciu armády ako bojaschopnej organizácie. Do budúcnosti však bolo jasné, že Nemci si prostredníctvom svojich oficiálnych miest (najmä nemeckej vojenskej misie, ktorá mala nahradiť odchádzajúcu DMK) svoj vplyv na slovenskú armádu zvýšia a budú ju mať pod prísny dohľadom.

Ten si chceli zabezpečiť nielen prostredníctvom oficiálnych miest (nemeckého vojenského atašé, Nemeckej vojenskej komisie a neskôr misie), ale aj prostredníctvom rôznych agentov. Prvé nemecké správy o slovenskej armáde máme z júna 1939. V správe sa konštatuje, že v slovenskej armáde sú stále prítomní českí dôstojníci, pričom „*ich vplyv na mužstvo sa musí považovať za zlý (antinemecký, panslavistický)*.“³² S uznaním však bolo kvitované vylúčenie Židov z armády.³² Všeobecne vo fáze budovania

30 TÖNSMEYER, T.: *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945*, s. 294; Tiež SUŠKO, L. (zost.): *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Buch I*, dok. č. 334, s. 517.

31 TÖNSMEYER, T.: *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945*, s. 294.

32 Bundesarchiv Berlin, R70 Slowakei/136, Armée, Blatt (Bl.) 16, Seite (S.) 1.

armády Nemci prízvukovali, aby českí dôstojníci ako takí boli zo slovenskej armády vyhodení. Informáciu spomíname preto, lebo v budúcich nemeckých hodnoteniach sa skoro v každej správe vyskytli ponosy na pomery v armáde a hlavne niektorých dôstojníkov, ktorí boli označovaní za panslavistov, nepriateľov Nemecka, čechofilov a neskôr boľševikov.

II

V čase, keď sa uzavreli nemecko-slovenské rokovania o armáde, smeroval vývoj v nepokojnej Európe k vojne. Agresívne chovanie Nemecka voči Poľsku eskalovalo v spore o Gdaňsk a koridor k nemu, ktorý sa stal rozbuškou konfliktu medzi týmito dvoma štátmi a napokon aj II. svetovej vojny. Nemecký postoj stimulovalo aj podpísanie paktu o neútočení so Stalinovým Sovietskym zväzom 23. augusta 1939, ktorým si tieto veľmoci rozdelili sféry vplyvu vo východnej Európe. Slovensko sa pridalo k nemeckému protipološskému ťaženiu a vyslalo na bojisko svoju armádu. Formálne a propagandisticky bola príčinou ozbrojenej akcie slovenskej armády snaha o znovudobytie Poľskom zabratých území (ktoré boli Slovensku skutočne vrátené). Slovenská účasť však bola fakticky aj vynútená Nemeckom, a to pre geograficky výhodnú polohu voči Poľsku. Navyše, bola to služba, ktorá sa nedala „ochrancovi“ odmietnuť.³³

Nemci už 24. augusta 1939 avizovali slovenskej vláde, že sa chystajú zaútočiť na Poľsko a vyžadovali od nej podriadenie slovenskej armády. Podľa pôvodných plánov však nemala prekročiť hranice Slovenska.³⁴ Aby podporili argumenty pre vstup Slovenska do vojny, sľubovali upevniť zahraničnopolitické postavenie Slovenska potvrdením jeho garancie voči Maďarsku a lákali aj ponukou na vrátenie Poliakmi zabratých území. Nemecko napadlo Poľsko 1. septembra 1939, na čo 3. septembra zareagovali Veľká Británia a Francúzsko a vyhlásili Nemecku vojnu. Slovensko sa síce pridalo k nemeckému ťaženiu, no vojnu Poľsku nevyhlásilo. Pri povolávaní brancov do armády sa hovorilo o mimoriadnom

33 PETRUF, P.: Zahraničná politika Slovenskej republiky 1939 – 1945. *Historické štúdie*, 1997, 38, s. 20.

34 ŠTEFANSKÝ, V.: *Generál Ferdinand Čatloš*. Bratislava 1998, s. 40.

cvičení v zbrani³⁵ a v dobovej tlači sa používalo slovné spojenie *vojnové položení*.³⁶

Účasť na poľskom ťažení treba vidieť vo viacerých súvislostiach. Hoci na jednej strane sa ňou Slovensko zapojilo do práve vypuknutej vojny na strane Nemecka a dostalo sa tým pevnejšie do jeho tábora, na druhej strane nemožno nevidieť aj momentálne pozitíva. Tým najväčším bolo pripojenie odtrhnutých častí slovenského územia. Po poľskej vojne sa I. SR upevnila ako štát, a to tak v zahraničnopolitickej, ako aj vnútroptickej oblasti. Hoci na poli zahraničnej politiky Slovensko prerušilo styky so západnými mocnosťami (Veľkou Britániou a Francúzskom), v dôsledku podpísania paktu Molotov – Ribbentrop sa jej podarilo nadviazať styky so Sovietskym zväzom, ktoré v rokoch 1939 – 1941 dosiahli väčšiu intenzitu (najmä v hospodárstve) ako styky so západnými veľmocami v roku 1939. Tie aj tak nikdy nejavili záujem o podporu Slovenska v akejkoľvek forme. Z hľadiska postavenia v rámci mocenského bloku Osi dosiahlo Slovensko práve účasťou na poľskom ťažení upevnenie. Prestali sa šíriť povesti o Slovensku ako o dočasnom provizóriu. Jasne sa vyjadril aj Hitler, keď slovenskému vyslancovi v Nemecku Matúšovi Černákovi na audiencii v októbri 1939 povedal: „*Vaše chovanie definitívne ustanovilo Slovenský štát. Oddnes Nemecko nedovolí nikomu intrigovať o právach Slovenska.*“³⁷

Spolupráca oboch armád počas krátkoho ťaženia bola dobrá. V nadchádzajúcej vojne Nemci považovali Slovensko za priateľský štát a podľa toho mali aj ich vojská, pôsobiace na Slovenskom území, postupovať. Nemci pôvodne chceli slovenskú armádu podriadiť svojej, čo sa im podarilo dosiahnuť 29. augusta 1939 za prítomnosti Tisa, Čatloša a nemeckých generálov Engelbrechta a Barckhausena. Nasadenie slovenskej armády sa plánovalo predovšetkým na obranu vlastného územia pred poľským vpá-

35 BAKA, I.: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*. Bratislava 2006, s. 79.

36 Vojnový stav a Slovensko. *Slovák*, roč. 21, 5. 9. 1939, s. 1.

37 LETZ, R.: Rokovania nemeckých a slovenských politikov v rokoch 1939 – 1945. *Historický zborník*, 13, 2003, 1/2, s. 106.

dom, a tým zároveň na viazanie poľských síl na hraniciach.³⁸ Slovenská armáda tak pôsobila ako nemeckej armáde podriadené teleso. Umocnil to ešte postoj prezidenta Tisa, ktorý už v prvý deň vojny – keď na veliteľstve slovenskej armády vznikol konflikt medzi nemeckým generálom von Engelbrechtom a mjr. gšt. Peknikom – povedal Čatlošovi, že „*sa má vyhýbať konfliktom s Nemcami v týchto pre Slovensko osudových dňoch a poslúchať nemecké rozkazy bez odporu*“.³⁹ Nakoľko ťaženie bolo krátke a rýchle, aj spolupráca medzi oboma armádami prebehla hladko a za mesiac bolo po vojne. Už 8. septembra vydal generálplukovník Wilhelm List, veliteľ nemeckej 14. armády, ktorej bola slovenská armáda de facto podriadená, Čatlošovi rozkaz obsahujúci vyhlásenie, že slovenská armáda svoje bojové úlohy splnila a preberá už iba ochrannú úlohu hraníc a bezpečnosť dopravných spojení na slovenskom území. Zároveň s rozkazom poslal aj osobný list, v ktorom Čatlošovi ďakoval za pomoc slovenskej armády počas ťaženia. Podobne nemecký vyslanec Hans Bernard skonštatoval, že vzhľadom na svoju silu slovenská armáda v poľskom ťažení splnila úlohy stanovené Nemcami.⁴⁰ Dôkazom nemeckej spokojnosti s výkonom slovenskej armády bol aj telegram Hitlera Tisovi z 25. septembra 1939, v ktorom mu poďakoval za „*pevný postoj a preukázané bratstvo v zbrani*“.⁴¹

V radoch slovenskej armády následne došlo k reorganizácii. 9. októbra 1939 prišla na Slovensko Nemecká vojenská misia (Deutsche Heeresmission in der Slowakei, ďalej DHM), ktorej úlohou bolo inštruovať slovenské MNO vo veciach organizačnej výstavby, vybudovania mierovej a poľnej armády, vypracovania vojenských predpisov ako aj opatrení na obranu krajiny.⁴² Vyslanectvo malo dve zložky – nemeckú misiu pre pozemné vojsko a nemeckú misiu pre letectvo (Deutsche Luftwaffen-

38 BAKA, I.: *Slovenská republika a nacistická agresia*, s. 44.

39 ŠTEFANSKÝ, V.: *Generál Ferdinand Čatloš (Biografický náčrt)*. Bratislava 1998, s. 41.

40 SUŠKO, L. (zost.): *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Buch 1*, dok. č. 351, s. 537.

41 SUŠKO, L. (zost.): *Das Deutsche Reich und die Slowakische Republik 1938 – 1945. Dokumente. Band I. Von München bis Salzburg 1938 – 1940. Buch 1*, dok. č. 370, s. 556.

42 KLIMKO, Jozef: *Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku*. Bratislava 1986, s. 149.

mission). Na čele mal pôvodne stáť náčelník nemeckej vojenskej komisie genpor. Franz Barckhausen, ale už začiatkom novembra 1939 ho vo funkcii vystriedal genpor. Paul von Otto. Podľa dohody medzi nemeckou a slovenskou stranou nemala misia voči slovenskému MNO veliace právomoci a bola iba poradným orgánom zasväteným do vnútorných vecí v armáde. Aj v praktickej oblasti právomoci misie nikdy neprekročili rámec poradnej funkcie. V nasledujúcich rokoch až do vypuknutia SNP sa stala základnou prevodovou pákou pre vzťahy medzi nemeckou a slovenskou armádou. Svojím spôsobom táto vojenská misia plnila podobnú funkciu ako v neskoršom období po salzburských rokovaníach nemeckí poradcovia, ktorí prišli do všetkých slovenských ministerstiev.

Misie mali byť slovenskej strane nápomocné vo všetkých vojenských otázkach.⁴³ Pre nemeckú stranu predstavovala misia možnosť priamo sledovať dianie v slovenskej armáde, ale bola tu aj viditeľná snaha o to, aby pracovala nenápadne a nemala formálnu právomoc vydávať rozkazy pre slovenskú armádu. Na druhej strane však treba spomenúť, že hoci bola nástrojom na podriadenie slovenskej armády, zohrala veľkú úlohu pri modernizácii slovenskej armády. Z čisto odborného hľadiska bola totiž nemecká armáda jednou z najmodernejších na svete. Aj napriek tomu ale nemecká vojenská misia nie vždy dokázala presadiť svoje zábery.⁴⁴ Jej členovia boli prideľovaní aj k jednotlivým oddielom, kde dohliadali na reorganizovanie armády.⁴⁵

Členovia misie sa podieľali aj na vypracovaní slovensko-nemeckých dohôd týkajúcich sa vojenskej oblasti, ako napr. významnej dohody o vojnovom priemysle, podľa ktorej boli slovenské podniky dôležité pre obranu štátu zapojené do nemeckého vojnového hospodárstva.⁴⁶ Táto zmluva bola podpísaná v januári 1940. Jedným z najvýznamnejších výsledkov práce

43 BAKA, I.: Účasť Slovenskej republiky v prvej fáze vojny proti ZSSR z pohľadu nemeckých vojenských orgánov, s. 48.

44 TÖNSMEYER, T.: *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945*, s. 296 a 298.

45 SNA Bratislava, f. NS, A – 948, Tn. Lud 29/47, Výpoveď Jozefa Turanca zo 14. januára 1947, s. 11.

46 SNA Bratislava, f. Kancelária prezidenta republiky (ďalej iba KPR) 1939 – 1945, šk. I, č. 193/39.

nemeckej misie bola reorganizácia slovenskej armády v roku 1940, ktorou sa táto prispôsobila organizácii nemeckej armády.

Ďalšou významnou črtou pôsobenia nemeckej misie pri slovenskej armáde bola jej „sprostredkovateľská“ činnosť. Jej prostredníctvom sa slovenskí dôstojníci zúčastňovali na cvičeniach a inštruktážach v Nemecku. Vo väčšej miere sa to realizovalo až v roku 1940, no prvá skupina slovenských dôstojníkov odišla na stáž do Nemecka už v júli 1939.⁴⁷ Tam nadobudnuté skúsenosti potom využívali pri budovaní slovenskej armády. Jednou z najväčších takýchto ciest bola služobná cesta slovenských dôstojníkov po Nemecku v auguste a septembri 1940. Zúčastnili sa na nej najvýznamnejší slovenskí dôstojníci, pričom v jej priebehu boli oboznámení s triumfálnym nemeckým úspechom v západnom ťažení.⁴⁸ Zanechalo to v nich hlboký dojem a vzbudilo nepochybne aj veľký obdiv k nemeckej armáde. Tieto zážitky dôstojníkov tak dozaista napomohli novembrovej reorganizácii, ktorou sa slovenská armáda prispôsobila organizácii nemeckej armády.⁴⁹

Na čele spojenej misie stál do roku 1942 náčelník nemeckej vojenskej misie na Slovensku (t.j. misie pre pozemné vojsko, pozn. P. J.). Po rokovaní medzi Čatlošom a Wilhelmom Keitelom sa v zime 1942 zaviedla funkcia nemeckého generála pri slovenskom MNO, ktorá vznikla rozkazom nemeckého náčelníka OKW 18. marca 1942. Táto funkcia v sebe zlučovala aj funkciu náčelníka DHM a mala za cieľ zjednotiť a sprehľadniť nemecké vojenské zastúpenie na Slovensku. V tom čase nemecká misia pracovala predovšetkým na koordinácii slovenskej účasti na vojne proti Sovietskemu zväzu. Okrem samotnej účasti slovenských vojakov v boji mala na starosti aj otázku materiálneho vybavenia pre slovenskú armádu, ktorej výstroj a výzbroj sa do modernej vojny nehodili. Otázka výzbroje slovenskej armády, resp. jej prezbrojenia bola najčastejším predmetom

47 Vojenský historický archív (ďalej iba VHA) Bratislava, f. 55, č. 55 – 53 – 2, č. j. 202.182/1939.

48 BAKA. I. – MEŠKO, M.: Správa o študijnej ceste slovenských dôstojníkov po Nemecku a okupovaných krajinách v auguste a septembri 1940. *Vojenská história*, 13, 2009, 4, s. 101.

49 Tamže.

rokovaní, nakoľko slovenská strana často stavala účasť svojich vojsk na východnom bojiisku do kontrastu s ich nemoderným materiálnym vybavením. Tieto problémy eskalovali v druhej polovici vojny, najmä po Stalingrade, keď vzájomnú spoluprácu sprevádzali (iste aj v dôsledku nemeckých porážok) časté nedorozumenia. K tým dochádzalo hlavne medzi nemeckým generálom pri MNO Schlieperom a slovenským ministrom generálom Čatlošom.

III

Zásadným zlomom v dejinách I. SR bol jej vstup do vojny proti Sovietskemu zväzu v júni 1941. Pripojenie sa Slovenska, ktoré malo v reálnej situácii sotva inú možnosť ako zostať lojálnym spojencom Nemecka, ho definitívne zviazalo s osudom Hitlerovho Nemecka, resp. s osudom nadchádzajúcej vojny.

V slovenskej historiografii sa dlhý čas tradovalo, že vojna so Sovietskym zväzom prišla nečakane a vyvolala senzáciu. Podrobnejší výskum ale ukazuje, že k vojne sa schyľovalo dlhšie a jej vypuknutie nebolo pre slovenské obyvateľstvo, a toľž pre politikov a vojakov, prekvapením. Bolo tu viacero signálov, ktoré avizovali blížiacu sa udalosť. Nemci boli rozhodnutí viesť vojnu proti Sovietskom už od porážky Francúzska a prvé smernice boli vydané po neúspešnej návšteve sovietskeho komisára zahraničných vecí Vjačeslava Molotova v Berlíne v novembri 1940, po ktorej kvôli sovietskym územným požiadavkám definitívne stroskotal projekt nemecko-sovietskej spolupráce. Nemecká smernica č. 21 s názvom Operácia Barbarossa bola schválená 18. decembra 1940.

Prví nemeckí vojaci začali prichádzať na slovenské územie koncom apríla 1941 v súvislosti s balkánskym ťažením Wehrmachtu. K nemeckej kampani na Balkáne sa Slovensko vojensky nepripojilo, hoci dokumenty z nemeckej proveniencie SD zachytili zo strany ministerského predsedu Tuku iniciatívu, aby sa k nemeckým oddielom pripojili aj formácie slovenskej armády. Čatloš však vystúpil proti a argumentoval, že Nemecko túto požiadavku nenastolilo.⁵⁰ Čatloš mal údajne ministerskému predsedovi

50 Bundesarchiv Berlin, R70 Slowakei/136, Bl. 94, Angebliche Verhandlungen über eine slowakische Hilfe im Kampf gegen Jugoslawien.

Vojtechovi Tukovi navrhnuť, aby radšej zorganizoval dobrovoľníkov.

Aj po ukončení balkánskeho ťaženia pokračovali opatrenia, ktoré anticipovali vstup Slovenska do vojny (napr. aktivizovanie obrany proti lietadlám, cvičenia hlásnej služby alebo nariadenie na zorganizovanie obrany proti parašutistom).⁵¹ Už na jar sa začalo s realizáciou rozsiahlych stavebných prác zameraných na úpravu ciest, budovanie výhybiek či zosilňovanie mostov, ako aj na výstavbu telekomunikačnej siete a úpravu letísk. Tieto akcie boli nápadné aj laickej verejnosti.⁵² Osobitnú pozornosť si zaslúžili nemecké vojenské transporty cez Slovensko, ktoré pokračovali so zväčšenou intenzitou aj po skončení balkánskeho ťaženia po 30. apríli 1941. Išlo o neklamný signál nadchádzajúcej akcie na východe, veď objem nemeckej dopravy bol v tomto období sedemkrát väčší ako v čase vojny proti Poľsku!⁵³

Aj pracovníci sovietskeho vyslanectva si všimli, že na Slovensku prebiehajú prípravy na nadchádzajúcu vojnu. Koncom mája písal sovietsky vyslanec Grigorij Puškin do Moskvy: „Každý návštevník obchodného zastupiteľstva alebo sovietskej misie si považuje za povinnosť upozorniť na nebezpečenstvo, ktoré hrozí Sovietskemu zväzu.“⁵⁴ V ďalšej správe hovorí konkrétnejšie: „Nemci celkom vážne pripravujú Slovensko na budúce vojenské operácie [...] Slovensko, neobyčajne pokojné v priebehu nemecko-juhoslovanskej vojny, zrazu vyvíja zvláštnu aktivitu a pripravuje sa na obranu svojej krajiny.“⁵⁵ Neklamným znakom zhoršenia vzájomných vzťahov medzi krajinami Osi a Sovietskym zväzom bol aj májový odchod sovietskeho vyslanca na Slovensku Grigorija Puškina na konzultácie do Moskvy, odkiaľ sa už nevrátil.⁵⁶

51 Bližšie KATREBA, Z.: Vojenské a politické kroky predchádzajúce vstupu Slovenskej republiky do vojny proti Sovietskemu zväzu v roku 1941. *Vojenská história*, 4, 2000, 2, s. 40-49.

52 KATREBA, Z.: Vojenské a politické kroky predchádzajúce vstupu Slovenskej republiky do vojny proti Sovietskemu zväzu v roku 1941, s. 40-41.

53 MIČIANIK, P.: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I. V operácii Barbarossa*. Banská Bystrica 2007, s. 41.

54 MARJINA, V. V.: Brána na Balkán. *Soudobé dějiny*, 1, 1994, 6, s. 844.

55 MARJINA, Brána na Balkán, s. 845.

56 MIČIANIK, P.: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I*, s. 41.

Treba však skonštatovať, že pokiaľ na Slovensku boli jasne viditeľné nemecké prípravy na vojnu, tak počas prvej polovice roku 1941 presakovali správy o sovietskych prípravách na útočnú vojnu. Viacerí svetoví historici dnes už nepochybujú, že tak ako Nemecko, aj Sovietsky zväz sa chystal na útočnú vojnu proti svojmu rivalovi v roku 1941.⁵⁷ O sústreďení sovietskych síl na východnej hranici sa hovorilo aj medzi slovenským obyvateľstvom bývajúcim na východe. Dokonca sa tam podarilo zachytiť, ako si miestne obyvateľstvo spieva pieseň *Keď prekročíme rieku San, nastane spojenie všetkých Slovanov*.⁵⁸

Prípravy prebiehali aj v slovenskej armáde. Pri návšteve nemeckého vojenského atašé mjr. Beckera začiatkom mája minister obrany Čatloš povedal, že v prípade konfliktu medzi Nemeckom a ZSSR by Nemci pri prípadnej účasti Maďarska mohli počítať aj so slovenskou armádou.⁵⁹ Armádne velenie od júna kontrolovalo veliteľstvá divízií, či majú veci pripravené podľa mobilizačného plánu.⁶⁰ Po skončení balkánskeho ťaženia (v druhej polovici mája) aj dôstojníci nemeckej misie otvorene hovorili o tom, že bude vojna proti Sovietskemu zväzu. Čatloš na dôstojníckych zhromaždeniach upozorňoval, aby velitelia mali jednotky pripravené podľa mobilizačného plánu.⁶¹ Tesne pred 22. júnom sa odohralo v armáde aj niekoľko vojenských cvičení s ostrým strelivom. Čatloš tak mohol ex post v jednom zo svojich prejavov po vypuknutí vojny právom skonštatovať, že „všetky preventívne opatrenia sme aktivovali tak, že nás vypuknutie vojny nenašlo nepripravených“.⁶²

57 Zo svetovej historiografie najmä diela SOLONIN, M.: *23. červen aneb opravdový den „M“*. Praha 2010, 479 s.; SUVOROV, V.: *Všetchno bylo jinak aneb kdo začal druhou světovou válku*. Praha 1995, 304 s.; MASER, W.: *Porušení slova*. Ostrava 1996, 460 s. Zo slovenských autorov pozri LACKO, M. (zost.): *Dotyky s bolševizmom. Dokumenty spravodajstva slovenskej armády 1940 – 1941*. Bratislava 2009, s. 19-22; JAŠEK, P.: *Plánoval Stalin napadnúť Nemecko? Historická revue*, 21, 2010, 4/5, s. 34-40.

58 LACKO, M.: *Dotyky s bolševizmom*, s. 22.

59 BAKA, I.: Účasť Slovenskej republiky v prvej fáze vojny proti ZSSR z pohľadu nemeckých vojenských orgánov, s. 50.

60 SNA Bratislava, f. NS, m. II. A – 948, Vypočúvanie obžalovaných v procese s Čatlošom a spol. z 27. 11. 1947, s. 11.

61 SNA Bratislava, f. NS, m. II. A – 948, Zápisnica spísaná s Jozefom Turancom 14. 2. 1947, s. 2.

62 KATREBA, Z.: Vojenské a politické kroky predchádzajúce vstupu Slovenskej re-

Aj keď bolo viditeľné, že sa schýľuje k veľkej vojne, úloha Slovenska a jeho armády v nemeckých plánoch nebola vopred jasná. Podľa nemeckej vojenskej misie bolo cieľom ani nie tak priame bojové nasadenie slovenskej armády, ako skôr jej činnosť v zázemí frontu. Podľa dokumentov nemeckej vojenskej misie mala dokonca slovenská strana prekvapit' Nemcov vo veľkosti mobilizácie armády.⁶³ Slovenskí politici boli uisťovaní, že priama vojenská účasť nebude potrebná. Šéf nemeckej vojenskej misie na Slovensku generál Otto doslova vyhlásil, že „*Nemecko so slovenskou účasťou proti ZSSR nepočíta, iba ak s nejakým pomocným zborom alebo na nejakú technickú výpomoc.*“ Tento plán vyzeral realistickejšie aj z pohľadu Sovietov. Tiež verili, že Nemecko sa nebude snažiť hneď vtiahnúť Slovensko do vojny, keďže jeho vojenská sila nie je až taká veľká a pre Nemecko by malo väčší význam, ak by zostalo vo funkcii nemeckého tylu.⁶⁴

Zmena nemeckého pohľadu k slovenskej účasti nastala až tesne pred vypuknutím vojny a je ťažko presne určiť, čo ju spôsobilo. Pre Nemecko bola účasť Slovenska lákavá z propagandistického hľadiska, čo neskôr priznal aj vyslanec Ludin, keď spomenul veľký morálny a propagandistický význam účasti Slovenska na vojne.⁶⁵ Slováci totiž boli slovanským národom, čo mohlo čiastočne neutralizovať sovietsku propagandu o protislovanskom ťažení Germánov. Zmenu nemeckého postoja tlmočil v Bratislave generálplukovník Franz Halder, náčelník nemeckého generálneho štábu, počas tajnej návštevy 19. júna 1941. Halder sa práve vracal z návštevy Rumunska a Maďarska (kde mal vojensko-diplomatické poslanie tiež v súvislosti s pripravovanou vojnou) a informoval náčelníka nemeckej vojenskej misie generála von Otta o Hitlerovom želaní, aby sa aj slovenská branná moc „ihneď“ a „dobrovoľne“ zapojila do konfliktu.⁶⁶ Von Otto

publiky do vojny proti Sovietskemu zväzu v roku 1941, s. 49.

63 BAKA, I.: Účasť Slovenskej republiky v prvej fáze vojny proti ZSSR z pohľadu nemeckých vojenských orgánov, s. 50.

64 MIČIANIK, P.: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I*, s. 40.

65 KLIMKO, J.: *Tretia ríša a ľudácky režim na Slovensku*, s. 185.

66 GOSZTONY, P.: *Hitlers fremde Heere*. Düsseldorf, Wien 1976, s. 94-95.

informoval nemeckého vyslanca v Bratislave Ludina až tesne pred vypuknutím vojny 21. júna. Ludin vec hned' oznámil prezidentovi Tisovi a predsedovi vlády Tukovi. Najmä Tuka sa iniciatívne zapojil do diskusie a sľúbil spoluúčasť Slovenska, 21. júna sa k nej napokon kladne postavil aj Tiso.⁶⁷

Nemci prostredníctvom Ludina oznámili Slovákom oficiálne vypuknutie vojny 22. júna. Ludin túto informáciu odovzdal ako prvému Tukovi, ktorý vyjadril ochotu pripojiť sa k Nemecku a hned' nariadil prerušenie diplomatických stykov medzi Slovenskom a ZSSR. Spravil tak v podstate bez konzultácie so snemom alebo prezidentom a vykonal všetky opatrenia pre vstup do vojny.⁶⁸ Bol to práve Tuka, kto sľúbil Ludinovi poskytnúť aj armádu. 22. júna bola nedeľa a prezident Tiso neúradoval, pretože bol na svojej fare v Bánovciach. Vypuknutie vojny mu oznámili telefonicky a do Bratislavy prišiel v ten deň večer. Rozhodujúce stretnutie medzi Tukom, Tisom a Čatlošom, na ktorom dal Tiso súhlas s účasťou Slovenska vo vojne, sa uskutočnilo 23. júna. Mobilizácia záložníkov nebola vyhlásená oficiálne, keďže Slovensko v tom čase nebolo ešte vo vojne so Sovietskym zväzom. Prebehla preto v podobe mimoriadnych opatrení v mieri, bez zverejnenia v tlači či rozhlase alebo prostredníctvom vyhlášky.

Pri rozhodovaní slovenskej politickej reprezentácie zohrala (tak ako pri každej inej udalosti) úlohu aj tzv. maďarská karta. V tomto prípade šlo o to, aby Slováci skorým vstupom do vojny „prekonali“ Maďarov, čím by získali u Nemcov lepšie meno a po vojne mohli nastoliť otázku revízie Viedenskej arbitráže a návratu odtrhnutých slovenských území. To aj Tisu definitívne presvedčilo o potrebe pripojiť sa k nemeckému ťaženiu.⁶⁹ Dôkazom existencie „maďarskej karty“ je aj skutočnosť, že prezident Tiso si dal niekoľko dní po vstupe Slovenska do vojny poslať od slovenského vojenského ataše v Maďarsku správu o tom, v akom rozsahu sa zúčastňuje Maďarsko na ťažení proti ZSSR a koľko ročníkov už bolo zmobilizovaných.⁷⁰

67 MIČIANIK, P.: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I*, s. 47.

68 MIČIANIK, P.: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I*, s. 48.

69 MIČIANIK, P.: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I*, s. 49.

70 VHA Bratislava, f. MNO Tajné, šk. 8, i. č. 36, č. j. 3593/1941.

Umiernené krídlo slovenskej politickej reprezentácie zastúpené prezidentom Tisom či Čatlošom neváľalo vstup do vojny s nadšením. Dôvodom, prečo dali rozkaz vstúpiť do vojny, bola snaha zabezpečiť lepšiu budúcnosť pre Slovensko v Nemcami ovládanvej Európe, najmä úsilie vylepšiť postavenie Slovenska voči Maďarsku a udržať si nádej na revíziu Viedenskej arbitráže. Sám Tiso bol presvedčený, že vojna proti ZSSR nemôže priniesť Slovensku žiaden úžitok. Rešpektoval však, že je nevyhnutné dať Nemcom to, čo sa im dá iba ťažko odmietnuť.⁷¹

Účasť slovenskej armády na boji proti ZSSR dosiahla v prvých mesiacoch pomerne veľké rozmery – do služby nastúpilo počas „skrytej“ mobilizácie 2 104 dôstojníkov a 54 754 mužov.⁷² Do boja sa od začiatku zapojila iba malá čiastka vojakov – Rýchla skupina (1 900 mužov) rozšírená v júli na Rýchlu brigádu (3 500 mužov), ktorej početný stav však zakrátko narástol (na takmer 5 000 mužov). Zvyšok armády sformovaný v dvoch peších divíziách postupoval na východ, front sa mu ale rýchlo vzdával. Ukázalo sa, že účasť tak veľkého počtu slovenských vojakov na ťažení je neprimeraná. Z toho aj vyplynula snaha slovenského velenia poslať časť vojakov domov a vytvoriť naozaj efektívne vojsko, ktoré by sa mohlo zúčastniť bojov priamo na fronte. To sa po reorganizácii armády skutočne podarilo, hoci spočiatku najmä minister Čatloš bol proti tomu, aby väčšina vojakov šla z frontu domov. Jeho snahy sformovať slovenskú skupinu a vytvoriť tak slovenskú formáciu, v ktorej by boli sústredené všetky slovenské oddiely, nemecké velenie príkro odmietlo.⁷³ Preto bolo treba hľadať iné možnosti. Niektoré návrhy slovenských dôstojníkov, aby sa minimalizovala účasť iba na jednu Rýchlu brigádu a niekoľko jednotiek na zaistiťovanie tyľu, bol tiež odmietnutý. Do úvah o ďalšom nasadení slovenských vojsk na východe zasiahla aj nešťastná bitka o Lipovec, v ktorej Rýchla brigáda utrpela veľké straty.

O konečnej forme reorganizácie rozhodla skutočnosť, že slovenskí vojaci nemali žiadnu šancu zúčastniť sa bojov. Ved' už od prvých dní

71 PETRUF, P.: Zahraničná politika Slovenskej republiky, s. 27.

72 MIČIANIK, P.: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I*, s. 53; Bližšie informácie o mobilizácii pozri KATREBA, Z.: „Skrytá“ mobilizácia Slovenska v roku 1941. *Vojenská história*, 4, 2000, 3/4, s. 87-100.

73 MIČIANIK, P.: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I*, s. 167.

sa frontové pásmo slovenským oddielom rýchlo vzdaľovalo a slovenská armáda mala minimum motorizovaných dopravných prostriedkov. Preto aj ministerský predseda Vojtech Tuka intervenoval u nemeckého vyslanca na Slovensku Ludina za to, aby účasť slovenskej armády na východnom fronte bola obmedzená na jednu bojovú formáciu a zvyšok vojakov bol poslaný domov. S týmto návrhom napokon súhlasil aj Adolf Hitler, ktorému návrh tlmočil náčelník štábu OKW Wilhelm Keitel. Osobitným problémom bolo aj materiálne vybavenie slovenských jednotiek, ktoré vonkoncom nezodpovedalo potrebám modernej vojny. Na základe správ svojej misie si to uvedomovali aj Nemci.

23. júla sa Čatloš rozhodol pre reorganizáciu, ktorú konkretizoval *Operačný rozkaz č. 7 pre reorganizáciu slovenskej poľnej armády*. Podstatou bolo vytvorenie jednej Rýchlej divízie (ďalej iba RD) určenej na boj na fronte a jednej Zaisťovacej divízie (ďalej iba ZD) určenej na zaisťovanie dobytého územia. Zvyšok vojakov sa mal poslať domov, čo predstavovalo 35 623 mužov (dve tretiny slovenského vojska na východe).⁷⁴ Napriek tomu sa skutočná efektívna sila slovenskej armády zvýšila, pretože na fronte bolo nasadených viac vojakov ako pred reorganizáciou, čo priznal aj Čatloš. Preto kampaň roku 1941 absolvovali slovenské jednotky zložené z vojakov narukovaných do poľného ťaženia v júni 1941 bez tej väčšiny, ktorá sa v júli a auguste vrátila na Slovensko. V takomto rozsahu zostala účasť slovenskej armády na vojne proti Sovietskemu zväzu až do polovice roku 1943. Po roku 1941 však prichádzalo k pravidelnému striedaniu mužstva v poli.

Napriek tomu, že nemecké styčné orgány zozáčiatku nepovažovali RD za plnohodnotnú divíziu, vo všetkých svojich správach za rok 1941 si jej bojové výkony pochvalovali. Celková efektivita nasadenia slovenskej armády vždy závisela aj od toho, či jej boli pridelené úlohy, ktoré zodpovedali jej možnostiam. Najmä radových slovenských vojakov považovali za udatných, podobne ako aj mladších a Nemcom všeobecne lojálnych dôstojníkov.⁷⁵ Až do ústupu z Kaukazu mala slovenská armáda od nemeck-

⁷⁴ KATREBA, Z.: „Skrytá“ mobilizácia Slovenska v roku 1941, s. 91.

⁷⁵ BAKA, I.: Účasť Slovenskej republiky v prvej fáze vojny proti ZSSR z pohľadu nemeckých vojenských orgánov, s. 54.

kých miest dosť vysoké hodnotenia, a to nielen od oficiálnych miest, ako boli DHM či nemeckí spojovací dôstojníci. Počas zimnej bitky na prelome rokov 1941/1942 ocenili spoluprácu so slovenskými vojakmi a ich bojové schopnosti aj vojaci z divízie Waffen SS Wiking, ktorí bojovali v ich susedstve.⁷⁶ Podobné ocenenia ale slovenskí vojaci dostali od viacerých susedných nemeckých formácií. Veľkú pochvalu si vyslúžili najmä počas zimných bojov na prelome rokov 1941/1942, za ktoré dostal vtedajší veliteľ RD Augustín Malár vysoké nemecké vojenské vyznamenanie – Rytiersky kríž.

Dôležitou udalosťou na poli nemecko-slovenských vzťahov, ktoré sa odrazili aj vo vojenskej oblasti, boli rokovania za účasti reprezentatívnej slovenskej delegácie (na čele s Tisom, Tukom, Machom, Čatlošom a Černákom) prebehli 19. – 22. októbra 1941 v Hitlerovom hlavnom stane vo východnom Prusku. Na nich rokoval slovenský minister obrany Čatloš s náčelníkom OKW Keitelom o ďalšom nasadení slovenskej armády v bojoch proti Sovietom. Hitler na týchto rokovaniach vyslovil spokojnosť s výkonom slovenskej armády počas ťaženia proti Sovietskemu zväzu, keď povedal: „*V Slovákoch sme sa nesklamali. Naopak, každý deň od všetkých veliteľstiev dostávame len samé chvály o nich.*“⁷⁷ Zrejme aj pod dojmom tejto skutočnosti sľúbil Hitler Tukovi, ktorý ho navštívil v Berlíne 29. novembra 1941, že Nemecko bude v otázkach vyzbrojenia slovenskej armády postupovať mimoriadne veľkoryso.⁷⁸ Tieto nemecké sľuby sa ale v praxi nikdy nerealizovali a mali svoj podstatný vplyv na situáciu slovenských vojsk na sovietskom bojisku.

Koncom roku 1942 hodnotil nemecký generál pri slovenskom MNO celkové nasadenie slovenských síl v poli ako primerané krajine a konštatoval, že plnia zodpovedajúci podiel na vedení vojny a existuje ochota posilniť ich, ale toto mohlo byť uskutočnené až v apríli 1943, keď sa

76 Bundesarchiv Berlin, R70 Slowakei/136, Bl. 126, Slowakische Wehrmacht, s. 1.

77 ĎURICA, M. S.: *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*. Bratislava 2003, s. 426.

78 LETZ, R.: Rokovania slovenských a nemeckých politikov v rokoch 1939 – 1945. *Historický zborník*, 13, 2003, 1/2, s. 111.

skončí výcvik nového ročníka regrútov.⁷⁹ V roku 1942 dosiahla slovenská armáda na východnom fronte (najmä Rýchla divízia) viacero úspechov, medzi ktorými najviac vynikalo víťazstvo v bitke o Rostov na Done v júli 1942. Hitler ocenil zásluhy Slovákov pri dobývaní mesta, keď spomenul zásluhu Rýchlej divízie v „Sondermeldungu“ (mimoriadnom hlásení) nemeckej armády a národnosocialistickej noviny *Völkischer Beobachter* napísali, že „nad Rostovom dnes veje ríšska vojenská vlajka bok po boku zo slovenským znakom.“ Podobne všetci nemeckí velitelia bojujúci v priestore Rostova vyslovili uznanie a vďaku za pomoc slovenských jednotiek. Generál Turanec dostal ako odmenu za toto víťazstvo ako druhý slovenský dôstojník nemecký Rytiersky kríž.

Úspech Rýchlej divízie pri Rostove a vôbec celého nemeckého ťaženia v roku 1942 našiel svoj odraz aj vo výraznom zlepšení slovensko-nemeckých vzťahov vo vojenskej oblasti. Nemecký generál pri slovenskom MNO si v tejto súvislosti poznamenal, že úspech pri Rostove pomohol zvýšiť jeho dôveryhodnosť u ministra Čatloša a mal položiť aj zdravý základ vzájomnej spolupráce medzi nemeckou misiou a vyššími slovenskými dôstojníkmi.⁸⁰ Predtým totiž práca nemeckých dôstojníkov narážala na neochotu zo strany Čatloša, ktorý podľa Nemcov prijímal ich rady s nevôľou a najradšej by ich neprijal vôbec.⁸¹ Avšak aj výkony Zaisťovacej divízie hodnotili nemeckí velitelia pozitívne. Podľa nemeckého veliteľa na Ukrajine plnila divízia všetky určené úlohy k jeho plnej spokojnosti.⁸²

Popri mnohých pochvalných oznaniach sa ale v nemeckých správach o slovenskej armáde našli vždy aj pasáže, v ktorých si vyslúžila kritiku. Sprvu Nemcom prekážali časté zmeny na najvyšších dôstojníckych funkciách, ako aj zmeny pri intendancií.⁸³ Čatloš to odôvodňoval politickými

79 SNA Bratislava, f. Alexandrijský archív (ďalej iba AA), m. II. C 897, fólia (ďalej iba fo.) 5.628.244.

80 SNA Bratislava, f. AA, m. II. C 897, Štvrťročná správa nemeckého generála pri slovenskom MNO z obdobia 1. 7. 1942 – 30. 9. 1942, s. 1 – 2.

81 SNA Bratislava, f. AA, m. II. C 897, Správa nemeckého generála pri slovenskom MNO od 15. 5. do 30. 6. 1942, s. 1.

82 SNA Bratislava, f. AA, m. II. C 897, Štvrťročná správa nemeckého generála pri slovenskom MNO z obdobia 1. 7. 1942 – 30. 9. 1942, s. 15.

83 SNA Bratislava, f. AA, m. II. C 897, fo. 5.628.543.

ohľadmi, čo zostalo v podstate štandardným klišé pri každej argumentácii o veciach, s ktorými Nemci nesúhlasili. V októbri 1942 upozornili slovenského vojenského ataše v Berlíne generála Malára na škodlivé účinky častého striedania vojakov RD, pretože tak stále na front chodilo mužstvo bez skúseností na úkor skúsených frontových bojovníkov, čo bolo viditeľné najmä u dôstojníkov. V tom období sa malo pri Rýchlej divízii vystriedať asi 3 800 mužov!⁸⁴ Takýto jav bol pritom v nemeckej armáde čímsi neprirodzeným, a to najmä v tomto období, keď Nemci mobilizovali pomaly všetkých bojaschopných mužov, ktorých mali.

Účasť I. SR na ťažení proti Sovietskemu zväzu bola obmedzená. Zásluhu na tom mali tak slovenskí politici (hlavne Tiso a Čatloš), ako aj niektoré objektívne podmienky (najmä nedostatočná výzbroj a výstroj slovenských vojakov). Pravdou je, že obaja slovenskí štátnici sa snažili šetriť slovenskú armádu, ako sa len dalo, a to najmä po obrate situácie na frontoch II. svetovej vojny. Príkladom je aj Čatlošovo správanie, keď v jednom z rozhovorov so spisovateľom Gacekom v roku 1943 povedal: „*Čo sa to robí v Martine? Hronský rozprával : vojaci vraj odopreli ísť na front. Tanky útočnej vozby sa im neustále kazia [...] Čáni dostal odo mňa dôverné pokyny, ale – ako vidno – robí to nešikovne, keď sa o tom verejnosť dozvedela.*“⁸⁵ Na druhej strane je závažnou aj problematika výzbroje slovenskej armády, o ktorú sa viedli s Nemcami viaceré rokovania. Tí však (aj v dôsledku toho, že samotná ich armáda nemala dostatok výzbroje) svoje pôvodne veľkorysé sľuby nikdy nesplnili.

Za jeden z hlavných ukazovateľov relatívne nízkej účasti slovenskej armády na bojoch proti Sovietom možno uviesť výšku strát, akokoľvek bola každá z nich bolestnou. Už vo svojom prejave pri príležitosti 3. výročia slovenskej samostatnosti v marci 1942 prezident Tiso na margo strát povedal: „*Boh tak chcel, že sme z tohto nášho za hranice vyslaného ľudského materiálu nestratili ani stú čiastku, kým vojensky, politicky štátne a národne získali sme mravného kapitálu tisícnásobne viac ako akým-*

84 SNA Bratislava, f. AA, m. II. C 897, fo. 5.628.187.

85 GACEK, M.: *Surová býva vše pravda života. Denníkové zápisky z rokov 1937 – 1944.* Dolný Kubín 1996, s. 108.

*koľvek iným spôsobom našej medzinárodnej činnosti.*⁸⁶ Tiso mal pravdu, pokiaľ hovoril o stratách. V rokoch 1941 – 1944 celkovo padlo na východnom fronte viac ako 1 300 vojakov, 2 243 bolo nezvestných, 619 zbehlo a skoro 3 200 bolo ranených.⁸⁷ Napríklad počas ťaženia v roku 1942 mala Rýchla divízia bojové straty vo výške 5 % jej početného stavu!⁸⁸ Straty možno porovnávať s ďalšími krajinami z tábora Osi, ktoré sa do vojny zapojili na strane Nemecka. Napríklad, straty Rumunska predstavovali 71 585 mŕtvych, 243 622 ranených a 309 333 nezvestných vojakov, čo predstavovalo celkové straty 624 540 vojakov.⁸⁹ Podobne to bolo v prípadoch Maďarska a Talianska, ktorých armády počítajúce niekoľko stotisíc mužov boli rozdrvené v bitke pri Stalingrade na prelome rokov 1942 – 1943, kde utrpeli straty niekoľko desiatok tisíc vlastných vojakov. I keď miesto týchto krajín v táboře Osi bolo nepochybne väčšie ako miesto Slovenska a mali aj viac obyvateľov, rozdiel v počte padlých je do očí bijúci.

Ďalším ukazovateľom je celkový počet vojakov, ktorí sa v bojoch zúčastnili. Kým slovenská účasť sa nezvyšovala, celkový početný stav maďarskej, talianskej a rumunskej armády sa v roku 1942 radikálne zvýšil. Neskôr sa znížil až v dôsledku katastrofálnej porážky pri sovietskej zimnej ofenzíve v roku 1942, ktorá vyvrcholila Stalingradom. Počet vojakov, ktoré tieto krajiny nasadili, bol niekoľkonásobne vyšší ako počet Slovákov v oboch ich divíziách. O účasti Slovenska vo vojne svedčí aj skutočnosť, že začiatkom roku 1942 mala slovenská armáda viac vojakov na Slovensku ako v Sovietskom zväze. Z celkového počtu 36 415 vojakov bolo v Sovietskom zväze 13 884, kým 22 731 tvorilo tzv. domáce vojsko.⁹⁰ Podobne to bolo aj koncom roku 1942, keď už Nemecko vo väčšej miere

86 STANISLAV, J.: K vzťahu prezidenta Slovenskej republiky Jozefa Tisu k slovenskej armáde. In: BYSTRICKÝ, V. – FANO, Š. (edd.): *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu*. Bratislava 1992, s. 234.

87 LACKO, M.: *Slovenská republika 1939 – 1945*. Bratislava 2008, s. 116.

88 SNA Bratislava, f. AA, m. II. C 897, Správa o činnosti nemeckého generála pri slovenskom MNO za obdobie 1. 7. – 30. 9. 1942, s. 5.

89 TEJCHMANN, M.: Rumunská armáda na východných frontách (1941 – 1944). *Slovenský prehľad*, 86, 2000, 2, s. 179.

90 SNA Bratislava, f. AA, m. II. C 897, č. 5.628.544.

mobilizovalo zdroje. Aj vtedy bolo v dvoch divíziách na východnom fronte asi 16 000 vojakov, kým 20 000 slovenských vojakov bolo doma.⁹¹

IV

Porážky Nemcov na všetkých bojiskách koncom roku 1942 a na začiatku roku 1943 zmenili strategickú situáciu na frontoch II. svetovej vojny. Hoci mali stále v rukách rozsiahle priestory, najmä porážka pri Stalingrade a vyodenie spojencov v Afrike dávali tušiť, že misky váh sa prikláňajú na stranu vojsk protihitlerovskej koalície. Svoj vrchol prežívala v roku 1943 bitka o Atlantik a aj tu sa rysovala prehra nemeckých ponoriek. Spojenecké nálety na Nemecko naberali na intenzite a jedno nemecké mesto za druhým sa ocitali v troskách, čo bolo jasným dôkazom, že Nemci nie sú schopní brániť ani vlastné územie. Navyše sa otriasal aj domáci front. Ľudské zdroje Nemecka boli vyčerpané až do krajnosti. Hitler sa v dôsledku stalingradskej porážky rozhodol vyhlásiť totálnu vojnu a nariadil urobiť niekoľko opatrení na zaistenie vojnových potrieb, ako napr. konverziu priemyslu na vojnové účely, zvýšenie počtu pracovných hodín za týždeň, mobilizáciu starších ročníkov či zapojenie žien do vojnovkej výroby.⁹²

K poznaniu, že Nemecko vojnu prehrá, prišli aj štáty stojace po jeho boku, vrátane Slovenska. Hoci sa nedalo vylúčiť ani to, že Hitler uzavrie separátny mier s jednou zo spojeneckých strán, pravdepodobnosť tejto eventuality výrazne oslabilo vyhlásenie amerického prezidenta Franklina D. Roosevelta na konferencii spojencov v marockej Casablance o bezpodmienečnej kapitulácii Nemecka, Japonska a Talianska ako jednom z vojnových cieľov spojencov.

Najcitlivejšou oblasťou bola práve armáda, pretože vojaci na frontoch boli ako prví konfrontovaní s realitou porážky. Stali sa svedkami a šíriteľmi neskreslených správ o situácii na bojiskách. Týkalo sa to aj slovenských vojakov nasadených na východnom fronte. Kým po celý rok

91 SNA Bratislava, f. AA, m. II. C 897, Výpis z rozhovoru generála von Mellenthina s generálom Malárom z 1. 10. 1942.

92 BARBIER, M. K.: *Kursk. Největší tanková bitva světových dějin*. Praha 2004, s. 31-32.

1942 s nimi nielen náčelník nemeckej misie na Slovensku, ale aj frontoví nemeckí velitelia vyslovovali spokojnosť, okolnosti nemeckého ústupu z Kaukazu toto konštatovanie zmenili. Po ústupe Rýchlej divízie z Kaukazu vo februári 1943 sa táto jednotka (resp. jej zvyšky) znovu sformovala na Kryme. Ústup síce prežili takmer všetci vojaci, avšak materiálne straty jednotky boli nenahraditeľné. Vojaci, ktorí prežili boje na Kaukaze, začali byť postupne sťahovaní do zápolia. Jednako sa však medzi vojskom všeobecne verilo, že celá divízia pôjde domov. To sa napokon nestalo, keďže vývoj na nemecko-sovietskom fronte bol z pohľadu Nemcov veľmi nepriaznivý. Preto sa snažili udržať nielen účasť 1. PD na fronte, ale aj druhú slovenskú divíziu v čoraz nepokojnejšom zázemí nemecko-sovietskeho frontu v Bielorusku, kde boli vojaci ZD nasadení do bojov proti partizánom. Aj v tomto období si však slovenskí vojaci ešte vyslúžili od Nemcov pochvalu. Hitler v rozhovore s Tisom vo svojom sídle na zámku v Kleßheime pri Salzburgu 22. apríla 1943 povedal, že Nemci sú so slovenskými oddielmi veľmi spokojní a sľúbil vyzbrojiť slovenské divízie hneď po tom, ako budú naplnené materiálne potreby nemeckej armády.⁹³

Keďže začínalo byť čoraz zrejmejšie, že Nemecko vojnu prehrá a že trpí nedostatkom ľudských a materiálnych zdrojov, bolo potrebné do istej miery skorigovať aj slovenskú politiku. Hlavne v otázke účasti na ťažení proti Sovietom, pretože po Stalingrade aj ďalšie spojenecké vlády zásadne prehodnotili svoju účasť na bojoch po boku Nemecka a začali postupne sťahovať zvyšky svojich rozbitých armád zo Sovietskeho zväzu. Zatiaľ čo predtým sa Slováci vždy (aj keď s výhradami a často len minimálnymi korekciami pôvodných nemeckých predstáv) napokon podriadili nemeckej vôli, v roku 1943 došlo k vážnejším nezhodám aj medzi predstaviteľmi Slovenska a Nemecka.

Napĺňanie nemeckých požiadaviek záviselo jednak od ich súladu s celkovou nemeckou zahraničnopolitickou koncepciou vzťahov voči tzv. satelitným štátom, a jednak od vôle slovenskej strany, ktorej nádeje na úspešné vzdorovanie však značne limitovali reálne možnosti slovenskej

93 LETZ, R.: Rokovania slovenských a nemeckých politikov v rokoch 1939 – 1945. *Historický zborník*, 13, 2003, 1/2, dok. č. 5, s. 112.

politickej reprezentácie. Manévrovacie pole bolo v roku 1943 širšie ako v predchádzajúcom období. Vtedy sa už nemecké požiadavky sústredili predovšetkým na vojenskú oblasť. Prvým z bodov sporu sa stalo mužstvo potrebné na protiletckú obranu Nemecka, ktoré Nemci požadovali od slovenskej vlády kvôli vyčerpaniu vlastných ľudských zdrojov v dôsledku neustále silnejúcich spojeneckých náletov na nemecké mestá. Na posilnenie protivzdušnej obrany hodlali využiť kontingenty vojakov zo spojeneckých štátov, teda aj zo Slovenska.

Minister zahraničných vecí Vojtech Tuka, ktorý ako prvý dostal túto nemeckú požiadavku, o nej informoval 9. júna 1943 prezidenta Tisu.⁹⁴ Hoci Tuka vyjadril ochotu Slovákov zapojiť sa do protiletckej obrany Nemecka (Nemcami deklarovanej ako obrany celoeurópskeho vzdušného priestoru), vyslovil aj určité výhrady. Predovšetkým to mienil konzultovať so slovenským MNO. Pôvodne nebolo jasné, z akých ľudských zdrojov budú jednotky postavené. Premýšľalo sa o rôznych branných zložkách HSLS alebo Deutsche Partei alebo o nábore medzi slovenskými robotníkmi v Nemecku či členmi Slovenskej pracovnej služby. Armáda mala dodať iba malú časť brancov, resp. pracovného zboru MNO. Z pôvodného počtu 14 500, ktorý pôvodne žiadali Nemci, bol po porade s prezidentom Tisom znížený sľúbený počet na 10 500 mužov.⁹⁵ 30. júla MNO vydalo organizačné pokyny a smernice pre postavenie jednotiek. V nich sa určilo, že príslušníci brigády budú v slovenských uniformách (alebo, ak to nebude možné, budú mať na rukávoch slovenskú trikolóru) a budú podliehať slovenským veliteľom. Veliteľ brigády mal pritom podliehať priamo ministrovi obrany. Výcvik jednotiek mal prebiehať v nemeckej Ochranej zóne v priestore Malaciek. Nad rokovania o tejto problematike však visel tieň skutočnosti, že ani samotné Slovensko nemalo dostatočne zabezpečenú protiletckú obranu.

V júli kapitulovalo Taliansko a ako prvý nemecký spojenc prešlo do tábora protihitlerovskej koalície, čo malo vplyv aj na postoje slovenských

94 VANĚK, O.: Slovenskí flakhelfri pre nemecký Heimatwehr. *Vojenská história*, 5, 2001, 1, s. 97.

95 Tamže, s. 99.

politikov. Keď sa táto otázka dostala na rokovania Najvyššej rady obrany štátu, táto žiadala, aby neboli prijaté žiadne závery dovtedy, kým nebudú zásadné otázky odoslania slovenských „flakhelfrov“ vyriešené medzištátnou nemecko-slovenskou dohodou. Tá však mala byť uzavretá až potom, ako budú splnené slovenské požiadavky na protiletectkú obranu.⁹⁶ Okrem toho, v jednotkách vyslaných na výcvik do Malaciek sa prejavoval strach z možného nasadenia v Nemecku. V auguste 1943 ešte slovenská strana tvrdila, že mieni Nemecku dodať 10 500 mužov k protiletectkým jednotkám. Zároveň však zdôraznila, že podmienky tohto transferu ešte nie sú dohodnuté a bude sa o nich rokovať. Ako písal nemecký vyslanec Ludin v liste nemeckému ministrovi hospodárstva Sauerovi, „*pre slovenskú vládu je veľmi ťažké vysvetliť odoslanie 10 000 mužov do Ríše na OPL, keď ich vlastná OPL je slabá*“.⁹⁷

Slovenská strana naozaj nemala veľký záujem vyslať také množstvo vojakov. Na porade konanej 7. septembra 1943 sa potvrdilo rozhodnutie NROŠ, že jednotky OPL môžu byť dané k dispozícii pre Nemecko len vtedy, keď Slovensko bude po stránke OPL dostatočne vybavené. To znamenalo, že potrebný materiál bolo predtým potrebné poslať z Nemecka.⁹⁸ Slováci navyše argumentovali tým, že z hospodárskeho života nemožno prebrať záložníkov na vojnu a povolanie záložníkov by mohlo znamenať zastavenie niektorých priemyselných podnikov, tovární atď. Celkovo sa dôvodilo hrozbou pre hospodársky život na Slovensku, nakoľko veľa slovenských občanov bolo v tom čase na sezónnych prácach v Nemecku. Tuka videl väčšiu pomoc pre Nemecko v dodávaní materiálu. Napokon sa členovia porady zhodli na tom, že z Nemcami požadovaných 10 500 vojakov je možno pri zohľadnení vyššie spomenutých okolností vyslať asi 2 000 mužov.⁹⁹

Po tejto záležitosti sa na program rokovaní dostala otázka nasadenia slovenských divízií na východnom fronte. Tie prešli v prvej polovici roku

96 VANĚK, s. 103.

97 VHA Bratislava, f. MNO – Kabinet ministra, šk. č. 5, List Ludina Sauerovi 13. 8. 1943.

98 VHA Bratislava, f. MNO – Kabinet ministra, šk. 5, Postavenie jednotiek OPL pre Nemecko.

99 Tamže.

1943 nevyhnutnou reorganizáciou, keď sa Rýchla divízia zmenila 1. pešiu divíziou (ďalej iba 1. PD) a Zaisťovacia na 2. pešiu divíziu. 1. PD (bývalá Rýchla) utrpela ústupom z Kaukazu nenahraditeľné materiálne straty, takže minister Čatloš o nej mohol právom povedať: *„Názov Rýchla divízia sa stal bezpredmetným, lebo dopravné prostriedky i zbrane, ktoré divíziu robili rýchlou, zostali na Kaukaze, nakoľko sa zachraňovala hohým útekom.“*¹⁰⁰ Nemci divíziu previezli na Krym, kde bolo jej úlohou budovať obrannú líniu a oporné body pri Vasiljevke a Moločansku. V tomto priestore ostala divízia až do reorganizácie. V radoch vojakov nebola s takýmto rozhodnutím spokojnosť, lebo verili, že po čase strávenom na Kryme, kde nemuseli bojovať, pôjde jednotka na prezbrojenie domov.

Nemci však mali iné plány. Boli v situácii, keď bol na fronte a v zázemí dobrý každý vojak, a preto sa nemienili vzdať účasti slovenského vojska na ťažení proti Sovietom v akejkoľvek forme. Zároveň si však uvedomovali, že efektívna účasť slovenskej armády na boji proti Sovietom sa už očakávať nedá.¹⁰¹ Slovenská strana podmieňovala ďalšiu účasť na vojne dodávkou zbraní a materiálu, pretože výzbroj 1. PD vojakom v nijakom prípade neumožňovala bojovať na fronte, čo sa aj neskôr v praxi potvrdilo. Z nemeckej strany však v tejto veci dochádzalo k prietiahom a ešte v septembri nebola slovenská jednotka vybavená potrebnou výzbrojou. Slovenská strana vypočítala, že *„do minimálneho materiálneho vybavenia 1. PD ešte chýbajú:*

1. *Panzer Büchsen, ktoré divízia vôbec nemá, treba aspoň 54 kusov, aby každá čata mala aspoň 1;*
2. *Maschinenpistolen – divízia má 80 kusov, treba doplniť o 400;*
3. *protipancierové zbrane – divízia má iba 3,7 cm, tie sa už teraz nehodia, má iba 4 ks 5 cm a 2 kusy 7,5 cm, potrebovali by doplniť 20 ks 5cm a 10 ks 7,5cm. Tanky – divízia má iba 6ks Pz. II¹⁰², sú staršie, nepostačujú na moderný boj proti tankom;*

100 VHA Bratislava, f. Generál Ferdinand Čatloš, šk. 5, III./C.

101 PREČAN, V. (zost.): *Nemci a Slovensko 1944*, dok. č. 23, s. 76.

102 Na základe súčasného stavu poznatkov o 1. PD však treba poznamenať, že táto bojová jednotka nikdy žiadne tanky nemala.

4. *PD je vyzbrojená 5 a 8 cm granátometmi nemeckého vzoru a mužstvo nie je ešte vycvičené v obsluhu tohto materiálu;*
5. *delostrelectvo – iba 24 ks 10cm húfnic, hrubé delostrelectvo (10,5 – 15 cm) divízii chýba;*
6. *munícia – podľa hlásení DHM iba 800 rán pre 10 cm húfnice.*¹⁰³

Popri nedostatočnej výzbroji výrazne komplikovalo vzťahy medzi nemeckou a slovenskou armádou (najmä dvoma divíziami nasadenými na východnom fronte) aj upadnutie morálky v slovenských divíziách. V druhej polovici roku 1943 mali už slovenskí vojaci vojny na sovietskom fronte plné zuby, čo sa v reči diplomatických dokumentov prejavilo frázou „únav a z vojny“. Najvýraznejším prejavom upadajúcej morálky sa stali dezercie slovenských vojakov k Sovietom (hlavne zo Zaisťovacej, resp. 2. pešej divízie). Hoci dezercie v skutočnosti neboli masovým javom, ako o tom písala najmä marxistická historiografia,¹⁰⁴ v druhej polovici roku 1943 sa stali vážnym problémom a úplne decimovali bojaschopnosť slovenských oddielov. Navyše, okrem uskutočnených zbehnutí, viacerí vojaci o dezerciách otvorene hovorili, čo neuniklo pozorným ušiam nemeckých agentov a donášačov.¹⁰⁵ Zatiaľ čo od roku 1941 zaznievali výroky ako „*nebudem bojovať proti slovanským bratom*“ len sporadicky, v roku 1943 boli oveľa častejšie a ich hrozba sa aj naozaj naplňala. Nemci o tom veľmi dobre vedeli, lebo okrem klasických agentov im informácie o vnútornej atmosfére v slovenskej armáde poskytovali aj niektorí slovenskí dôstojníci nemeckej národnosti, ako bol napr. plk. gšt. Rudolf Pilfousek, s ktorým nielen nemecké oficiálne miesta viedli časté rozhovory o slovenských dôstojníkoch.¹⁰⁶

103 VHA Bratislava, f. MNO – Kabinet ministra, šk. 5, 7. 9. 43.

104 Pozri práce LACKO, M.: Udalosti 30. októbra 1943 pri Kachovke – mýty a skutočnosť. In: LACKO, M. (zost.): *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II*. Trnava 2003, s. 249-278; LACKO, M.: *Dezercie a zajatia príslušníkov Zaisťovacej divízie v ZSSR v rokoch 1942 – 1943*. Bratislava 2007, 335 s.

105 Pozri napr. Bundesarchiv Berlin, R70 Slowakei/137, Bl. 69, Slowakische Wehrmacht, S. 1.

106 Bundesarchiv Berlin, f. R70 Slowakei/137, Bl. 123 – 127, Unterredung mit Oberst Pilfousek vom 11. 11. 1943.

Navyše si boli dobre vedomí skutočnej sily slovenských oddielov. V správe generála Schliepera sa hovorí, že „*bojová hodnota oboch slovenských divízií je skutočne malá [...] predovšetkým nijako nestačí počet, vedomosti a postoj väčšiny dôstojníkov, ani pohyblivosť divízií nie je na výške.*“¹⁰⁷ Nemci tiež zdieľali starosti ohľadne materiálnej aj personálnej nepripravenosti slovenských divízií, no skôr zo svojho uhla pohľadu. Pre nemecké divízie by totiž boli skôr nebezpečenstvom ako posilou, v dôsledku čoho Nemci nemali v pláne využiť ich na fronte. Na adresu 2. PD dokonca skonštatovali, že jej nasadenie proti partizánom je nevyhovujúce a mala by sa využiť, podobne ako 1. PD, na technické a stavebné práce v zázemí. Pre nasledujúce rokovania o uplatnení týchto divízií sa však malo súhlasiť, aby úlohy slovenských divízií boli primerané ich sile. Na druhej strane však mali stále podliehať nemeckému veleniu, a to pre údajnú nepružnosť riadenia z Bratislavy.¹⁰⁸

Ďalším faktorom, ktorý v nemenšej miere naštřbil dôveru slovenských vojakov k Nemcom (a v niektorých prípadoch bol príčinou ich dezercií), bolo správanie sa nemeckej armády voči obyvateľom okupovaných území. Hoci boli nemecké akcie označované ako akcie proti partizánom, ich brutalita bola nesmierna. Tisíce vypálených dedín a vyvraždenie ich obyvateľstva nemožno ospravedlniť ani nespornou brutalitou niektorých akcií partizánov. Viacerí slovenskí vojaci na vlastné oči videli nemecké zločiny a v konfrontácii s týmto faktorom pochopili, že vojna, na ktorej sa zúčastňujú, nie je proklamovaným bojom proti boľševizmu, ale surovým dobytčím ťažením. Jeho cieľom nebola ochrana európskej civilizácie, ale dobytie a kolonizovanie východných priestorov. Negatívny vplyv nemeckých zverstiev na morálku slovenských divízií pripúšťali aj nemecké miesta.¹⁰⁹

V septembri 1943 – v stave, keď 1. PD stagnovala na pobreží Krymu a 2. PD sa zvnútra morálne rozpadala – sa začali slovensko-nemecké rokovania o osude slovenských divízií. Slovenská strana si bola vedomá, že v dôsledku nedostatočného materiálneho vybavenia ako aj klesajúcej

107 PREČAN, V. (zost.): *Nemci a Slovensko 1944*, dok. č. 1, s. 27.

108 Tamže, dok. č. 1, s. 27.

109 Pozri Tamže, napr. dok. č. 19, s. 64.

morálky by bolo nasadenie divízií v boji proti Sovietom rizikom. Nemecký generál pri slovenskom MNO Fritz Schlieper dostal od Čatloša 1. septembra prekvapujúci list, v ktorom Čatloš (odvolávajúc sa na rozhodnutie slovenskej vlády) oznamoval, že slovenská strana žiada, aby „*disponovanie 1. a 2. PD nemeckým velením sa dialo pri každej zmene situácie a pri udeľovaní úloh iného charakteru ako sú úlohy, ktoré teraz konajú len s predbežným súhlasom slovenského ministra, a aby tento neschvaľoval nasadenie slovenských divízií do boja, ak nie sú predpoklady na splnenie im dávaných úloh.*“¹¹⁰

Preto 7. septembra 1943 poveril minister zahraničných vecí Vojtech Tuka slovenského vyslanca v Berlíne Černáka, aby nemeckej vláde oznámil, že žiada o prijatie u nemeckého ministra zahraničných vecí Joachima von Ribbentropa vo veci slovenských jednotiek na východe. Černák o tejto veci rokoval so štátnym podsekretárom Androm Henckem, ktorému na stretnutí 11. septembra oznámil želanie slovenskej vlády, aby jej jednotkám na východe bol ponechaný aj naďalej zaistovaci charakter. Uviedol pritom materiálne dôvody, hlavne nevyhovujúcu výzbroj pre boj v prvej línii, keďže väčšina munície a časť výzbroje bola ešte československej výroby. Černák vysvetľoval, že „*pri terajšom elastickom spôsobe boja sa ľahko môže stať, že slovenská jednotka sa dostane do položenia, kde nebude mať ani čím strieľať, keďže zásobovanie z domu je veľmi sťažené a susedné nemecké jednotky s ich odlišným strelivom by jej pomôcť nemohli.*“¹¹¹ Popri materiálnych dôvodoch boli Nemci upozornení aj na psychické dôvody, ktoré mohli ovplyvniť bojaschopnosť slovenskej armády. Okrem iného padla aj pripomienka, že štáty, ktoré priamo nesusedia zo Sovietskym zväzom (ako Chorvátsko či Taliansko) už nemajú svoje jednotky na východnom fronte. Podobne Maďari stiahli väčšinu svojich jednotiek a zvyšok má len zaistovaci charakter; Fíni a Rumuni sa na vojne zúčastňujú tiež len v obmedzenej forme.¹¹² Argumenty slovenskej strany preto zneli logicky a mali aj pravdivé jadro.

110 PREČAN, V. (zost.): *Nemci a Slovensko 1944*, dok. č. 1, pozn. č. 2.

111 VHA Bratislava, f. MNO – Kabinet ministra, šk. č. 5, II./2, MZV č. 6556/43, s. 1-2.

112 Tamže, s. 2-3.

Ešte predtým, 7. septembra, rokovali o tejto veci Tuka s nemeckým vojenským atašé plk. Heinrichom Beckerom v Bratislave. Aj na tomto rokovaní Tuka jasne povedal, že následkom nedostatočnej výzbroje nie je 1. PD schopná splniť bojovú úlohu. Slovinci sa obávali, že by Sovieti mohli veľkú časť divízie zajať a následne ju prinútiť bojovať proti Nemecku a celú aféru propagandisticky zneužiť vo svoj prospech. To by malo katastrofálne následky na vnútropolitickú situáciu Slovenska. Tuka zároveň ubezpečil, že táto požiadavka v žiadnom prípade neznamená slovenskú neochotu zúčastniť sa na vojne proti Sovietskemu zväzu a vzťahuje sa len na slovenskú povinnosť včas upozorniť na stav slovenských divízií.¹¹³

Na ďalšom stretnutí 27. septembra 1943, kde mali hlavné slovo Tuka, Čatloš a Černák za slovenskú stranu a generál Schlieper za nemeckú stranu, dokonca padla od slovenských predstaviteľov požiadavka na stiahnutie slovenského vojska z východného bojiska. To však generál Schlieper odmietol s tým, že je to pre neho prekvapujúca myšlienka a „*teraz je na východe potrebná každá zbraň a každý muž*“. Zostal na stanovisku, že aj z politických dôvodov je nevyhnutné, aby sa v bojoch na východe slovenské vojsko zúčastnilo, čo aj len vo forme pomocných oddielov v zápolí.¹¹⁴ Napokon sa dosiahol určitý konsenzus v tom, že na východnom fronte zostane jedna slovenská divízia a druhá bude reorganizovaná na technickú brigádu a presunutá do Talianska. Toto sa aj koncom októbra udialo a súhlasila s tým aj slovenská vláda. Dôležité však bolo, že nepoužiteľnosť slovenskej divízie v boji proti partizánom a jej prakticky nulovú bojovú hodnotu si uvedomilo už aj nemecké velenie.¹¹⁵

O tom, že ani 1. PD nemá bojovú hodnotu, ktorá by mohla obstať na fronte proti formáciám Červenej armády, sa Nemci presvedčili 30. októbra pri jej nasadení do bojov pri Kachovke. Divízia tam utrpela katastrofálnu porážku, ktorú jeden slovenský dôstojník označil ako „slovenský Stalingrad“. V dôsledku tejto porážky sa ocitlo viac ako 2 000 slovenských vojakov v sovietskom zajatí, čo bolo dlhé roky chybné interpretované ako

113 PREČAN, V. (zost.): *Nemci a Slovensko 1944*, dok. č. 2, s. 29.

114 Tamže, dok. č. 5, s. 35-36.

115 Tamže, dok. č. 6, s. 37-38.

ich prechod na stranu Červenej armády.¹¹⁶ Hoci sa totiž slovenská strana všemožne snažila zabrániť nasadeniu divízie priamo na fronte, v tomto svojom úsilí neuspela. V praxi potom dopadla konfrontácia demoralizovanej a nevyzbrojenej armády a valiacimi sa tankami Červenej armády ako fiasko. Zvyšok vojakov, ktorí sa vyhli zajatiu, sa zachraňoval útekom. Nemecká strana videla viacero príčin zlyhania slovenskej jednotky, a to nielen v objektívnych podmienkach na bojisku, ale aj v osobných pochybeniach slovenských veliteľských miest a samotných vojakov.¹¹⁷

Slovenská strana po tomto debakli žiadala, aby zvyšky rozbitej divízie dostávali úlohy výlučne nebojového charakteru. Nemci nadobudli správny dojem, že cieľom slovenskej strany je predovšetkým zabrániť frontovému nasadeniu, no na druhej strane zároveň zachovať aj symbolickú účasť svojich oddielov na vojne proti Sovietom.¹¹⁸ O slovenskej armáde si už nerobili žiadne ilúzie. Okrem toho, že výkony slovenských divízií v poslednej polovici roku 1943 hodnotili ako „úplné zlyhanie“, v jednej zo správ nemeckej vojenskej proveniencie sa doslova píše: „*Po štvorročnej takmer márnej snahe Nemecka pozdvihnúť slovenskú brannú moc na vyššiu úroveň je aktuálna otázka o hodnote tejto brannej sily vôbec. Ak má slovenská branná moc ako taká vôbec zostať, bolo by treba do Bratislavy vyslať dôstojníka, ktorý je skutočne spôsobilý a schopný tam veci podstatne zmeniť.*“¹¹⁹

Ak bol rok 1943 v rámci vývoja na svetových bojiskách rokom obratu vo vojne, tak rok 1944 bol len logickým završením tohto obratu a rokom, v ktorom už o porážke Hitlera skoro nikto nepochyboval. To sa prenieslo aj do vzájomných nemecko-slovenských vzťahov a našlo svoj odraz aj vo formáciách slovenskej armády. V tomto roku už vlastne všetky nemecké správy o slovenskej armáde hovoria o upadajúcej morálke, nechuti bo-

116 LACKO, M.: Udalosti 30. októbra 1943 pri Kachovke – mýty a skutočnosti, s. 249-278.

117 CSÉFALVAY, F.: Nemecký dokument o zlyhaní slovenskej 1. pešej divízie koncom októbra 1943 (1. časť). *Vojenská história*, 11, 2007, 1, s. 143-144.

118 PREČAN, V. (zost.): *Nemci a Slovensko 1944*, dok. č. 10, s. 47.

119 Tamže, dok. č. 18, s. 57.

jovať, protinemeckom duchu, prenikaní čechoslovakistickej propagandy a pod.¹²⁰

Limitom pôsobenia slovenskej armády sa stalo leto 1944. Už v júni napísal nemecký generál pri slovenskom MNO, že „*slovenská armáda nie je odolná proti kríze [...] nie je to nástroj moci, aký vedenie štátu potrebuje. Ak nebude prísne zakročené, tak hrozí nebezpečenstvo.*“¹²¹ Koncom augusta slovenská vláda povolala armádu na potlačenie vzťahujúceho sa partizánskeho hnutia, v tejto svojej úlohe však demoralizovaná armáda neuspela. Časť jej vojakov a dôstojníkov sympatizovala s partizánmi, ako aj rôznymi odbojovými prúdmi, ktorých boli dokonca dôstojníci najaktívnejšími členmi. Najväčšiu úlohu medzi nimi hralo Vojenské ústredie na čele s pplk. gšt. Jánom Golianom, ktorého členovia boli napojení na Benešom vedenú exilovú čs. vládu. Títo dôstojníci vyhlásili 29. augusta 1944 Povstanie proti prichádzajúcim Nemcom a proti I. SR s cieľom obnovy Československej republiky. Prichádzajúci Nemci pritom na všetkých miestach odzbrojovali aj tých slovenských vojakov, ktorí zostali verní vláde I. SR. Charakter vzťahov medzi nemeckou a väčšou časťou slovenskej armády prešiel do úplne inej sféry – postavili sa proti sebe na bojovom poli. Vojaci, ktorí zostali verní vláde I. SR, boli z väčšej časti postupne odzbrojení.

Celkovo však päťročnú spoluprácu a vzájomné vzťahy oboch armád nemožno vidieť iba cez prizmu konečného výsledku. V prvých rokoch, kým Nemecko na frontoch II. svetovej vojny víťazilo, aj slovenská armáda podávala spoľahlivé výkony. Tak vo vojne proti Poľsku, ako aj v prvých rokoch ťaženia proti bolševikom predstavovala výkonnú bojovú silu, schopnú pri primeranom nasadení dosiahnuť aj uznanie od inak arogantných nemeckých dôstojníkov. Úpadok slovenskej armády úzko súvisel aj s tým, že jej vojaci v konfrontácii s realitou bojísk svetových frontov stratili motiváciu bojovať po boku Nemecka.

120 Pozri napr. Busndesarchiv Berlin, f. R 70 Slowakei/138, Bl. 20, Slowakische Wehrmacht.

121 CHYTKA, S. V.: Hodnocení slovenské armády generálem Schlieperem v roce 1944 a stanovisko ministra národní obrany generále Čatloša. *Vojenská história*, 8, 2004, 3, s. 96.

V

Svoju úlohu v nemeckom náhľade na slovenskú armádu hrala nepochybne aj politika jej vedenia voči slovenským Nemcom, ktorí boli ako národnostná menšina (Nemci tvorili 4,8% obyvateľstva Slovenska, čiže 136 297 osôb)¹²² súčasťou slovenského vojska. Nemci boli špecifickou národnostnou skupinou v I. SR. Túto špecifickosť spôsobovala skutočnosť, že ich materská krajina, národnosocialistické Nemecko, bolo rozhodujúcim mocenským činiteľom stredoeurópskeho priestoru a neváhalo to rôznymi prostriedkami prezentovať.

Príslušníci nemeckej menšiny boli počas pomníchovskej II. Č-SR vládnym nariadením vyňatí z brannej povinnosti, pričom vojaci, ktorí boli v armáde, sa mali okamžite prepustiť do civilu.¹²³ Iná situácia nastala po 14. marci. Prvé nariadenie, zaoberajúce sa brannou službou karpatských Nemcov (ako sa Nemci usídlení na slovenskom území nazývali) vyšlo 29. júla 1939 a znamenalo obnovenie brannej povinnosti pre príslušníkov nemeckej národnosti.¹²⁴ Napriek tomu sa už od marca 1939 na slovenskom MNO začali množiť žiadosti nemeckých dôstojníkov a rotmajstrov o reaktivovanie a prijatie do slovenskej armády. Väčšinou však boli z rôznych skutočných, ale aj vykonštruovaných dôvodov zamietnuté.¹²⁵

Predstavy o vývoji nemeckej otázky v slovenskej armáde boli spočiatku neucelené. Ani sami Nemci nezaujali jednoznačné stanovisko. Do textu dohody o slovenskej armáde podpísanej medzi Nemeckom a Slovenskom v auguste 1939 sa dostala len formulka, že „*karpatsko-nemecký element sa má včleniť do štruktúr štátu a do jeho armády v takej forme, ktorá by zodpovedala vzťahu Ríše k Slovenskému štátu.*“¹²⁶ Príslušníci nemeckej

122 MIČIANIK, P.: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu I*, s. 27.

123 *Sbírka zákonů a nařízení republiky Česko-Slovenské 1939*, vládné nariadenie č. 39, s. 231.

124 *Slovenský zákonník 1939*, Vládné nariadenie č. 182, s. 371.

125 ŠIMUNIČ, P.: Národnostná otázka v slovenskej armáde v r. 1939 – 1945. In: KORČEK, J. (zost.): *Z vojenskej histórie Slovenska 1918 – 1948*. Trenčín 1994, s. 92.

126 MELZER, R.: Vojenská služba karpatských Nemcov v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945. *Acta historica Neosoliensia. Ročenka Katedry história FHV UMB v Banskej Bystrici*, t. 3, 2000, s. 149.

menšiny napokon dospeli k predstave, že budú vybudované samostatné nemecké jednotky v slovenskej armáde. Mali mať autonómne postavenie a dôstojnícky zbor aj mužstvo mali tvoriť Nemci. Naproti tomu, Vrchné veliteľstvo nemeckej brannej moci pôvodne považovalo vytvorenie osobitných jednotiek za neúčelné.¹²⁷ Navyše, tieto predstavy narazili na odpor slovenského MNO, najmä ministra Čatloša. Hoci pokusy o takéto vyriešenie nemeckej otázky v slovenskej armáde prebehli, zostali iba na báze nedotiahnutých návrhov a v praxi sa ich nikdy nepodarilo realizovať.

Poľské ťaženie absolvovali karpatskí Nemci ako radoví vojaci slovenskej armády bez osobitného označenia.¹²⁸ V septembri 1939 bol však prijatý návrh, na základe ktorého mali byť nemeckí branci predbežne zaradení do jednotiek pechoty a delostrelectva. Nemecké jednotky mali tvoriť organický celok, ktorý sa ale nemal riadiť služobnými predpismi slovenskej armády. Vnútorným služobným jazykom, t.j. jazykom vzájomnej komunikácie vojakov, bola nemčina, avšak pre styk s nadriadenými bola služobným jazykom slovenčina, rovnako ako aj v administratíve.¹²⁹ Povelý mali byť tiež slovenské a príslušníci nemeckých jednotiek nemali nosiť nijaké osobitné označenie. Nastúpená nemecká jednotka sa mala oslovovať nemeckým „Sieg Heil“ a odpovedať mala „Heil“. Ak by však bola oslovená slovenským „Na stráž!“, mala odpovedať slovom „Stráž!“¹³⁰ Vojaci sa mali zdravieť obvyklým vojenským pozdravom a nacvičovali okrem nemeckých aj slovenské piesne.¹³¹

Pri otázke vytvorenia samostatných jednotiek, v ktorých by boli iba Nemci, bola teda slovenská strana zdržanlivá a túto nemeckú žiadosť

127 SCHVARC, M.: Správa Franza Karmasina pre Volksdeutsche Mittelstelle o jeho pobyte na východnom fronte v dňoch 1. – 14. júla 1941. *Vojenská história*, 9, 2005, 4, s. 102.

128 MELZER, R.: Vojenská služba karpatských Nemcov v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945, s. 149.

129 VHA Bratislava, f. MNO – Prezídium, šk. 6, č. j. 10.116/1939.

130 Tamže, s. 2.

131 MELZER, R.: Vojenská služba karpatských Nemcov v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945, s. 151.

nikdy neuviedla do praxe, a ani ju právne nezakotvila.¹³² Okrem slovenskej neochoty to malo ešte jednu dôležitú príčinu – nedostatok dôstojníkov a poddôstojníkov nemeckej národnosti na Slovensku. Na budovanie nemeckých jednotiek sa malo pamätať už pri repartícii nováčikov odvodového ročníka 1939. Nováčikovia nemeckej národnosti boli vtelení predovšetkým do práporu pešieho pluku 1 v Levoči a delostreleckého pluku 3 v Kežmarku.¹³³ Takéto ich zaradenie v rámci repartície nováčikov bolo až do roku 1943.¹³⁴ Tento nemecký peší prápor sa vytvoril na jeseň 1939, pričom bol dislokovaný v Spišskej Novej Vsi a od leta 1940 v Kremnici.¹³⁵

Osekávanie práv týchto formálne nemeckých útvarov sa začalo už v roku 1940 obmedzovaním používania nemčiny. Zašlo sa pri tom až tak ďaleko, že neskôr sa denný rozkaz čítal už iba po slovensky a kritizované bolo aj používanie nemčiny v kanceláriách. Charakteristickým tiež bolo, že kasárne v oboch miestach, kam sa plánovali sústrediť Nemci, boli v tom čase rozostavané, a preto museli byť jednotky dislokované na inom mieste. Aj keď sa do svojich kasární neskôr jednotky vrátili, často sa sťažovali na nevhodné ubytovacie podmienky. V Levoči, kde boli Nemci tiež dislokovaní, dokonca vypukla v roku 1940 epidémia týfusu, ktorá si vyžiadala aj obeť na životoch.¹³⁶

Osobitným problémom bola otázka dôstojníkov pre tieto jednotky. Sami karpatskí Nemci nemali veľký záujem o službu v týchto jednotkách a kto z nich mal záujem o vojenské povolanie, narukoval radšej do Waffen SS. Okrem ich vlastného rozhodnutia svoju úlohu zohral aj tlak vedenia DP, pričom vo februári 1943 bolo v radoch Waffen SS už vyše šesť tisíc mužov zo Slovenska.¹³⁷ Preto nemecké jednotky v slovenskej armáde zostali bez potrebných dôstojníckych kádrov. Aj tých málo nemeckých

132 Tamže, s. 150.

133 VHA Bratislava, f. MNO – Tajné, šk. 3, i. č. 12, č. j. 24745/1939.

134 Pozri napr. VHA Bratislava, f. MNO – Tajné, šk. 19, i. č. 74, č. j. 83.000/1942.

135 SCHVARC, M.: Správa Franza Karmasina pre Volksdeutsche Mittelstelle o jeho pobyte na východnom fronte v dňoch 1. – 14. júla 1941, s. 103.

136 MELZER, R.: Vojenská služba karpatských Nemcov v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945, s. 151.

137 LACKO, M.: *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 157.

dôstojníkov, ktorí v slovenskej armáde slúžili, slovenská strana zvykla zaraďovať k útvarom so slovenským mužstvom. Podľa Karmasinovej správy pozostával poddôstojnícky zbor v týchto jednotkách z 80 percent Slovákov, ktorí po nemecky ani nerozumeli. V roku 1941 bol tento pomer dokonca ešte horší. V jednotkách síce bolo zväčša nemecké mužstvo, ale 75% dôstojníkov a 90% poddôstojníkov boli Slováci.¹³⁸ Karmasin sa sťažoval, že nemeckí dôstojníci nie sú povyšovaní, a tým vlastne odpadá možnosť obsadzovania vedúcich postov. Sťažoval sa aj na neustále nasadzovanie nemeckých vojakov do služby v poli.¹³⁹ V tom mal čiastočne pravdu. Pozoruhodný je napríklad počet nemeckých dôstojníkov, ktorí bojovali v uniformách slovenskej armády počas kampane proti Sovietom v roku 1942.

V tomto roku sa mali povolávať už len tí Nemci, ktorí nenarukovali do Waffen SS a mali byť povolaní do oddielov protiletectvého delostrelectva.¹⁴⁰ Časť Nemcov bola naverbovaná do oddielov Waffen SS. Toto verbovanie podporili zmluvy z rokov 1942 a 1944, podľa ktorých mali slovenskí Nemci regulárne slúžiť vo Waffen SS alebo vo Wehrmachte.¹⁴¹ Boli dôsledkom zmenenej situácie Nemcov po vypuknutí vojny so ZSSR a najmä po tom, ako sa začali ich vlastné ľudské zdroje vyčerpávať. Koncom októbra 1942 predložila nemecká strana prostredníctvom vyslanca Ludina návrh, aby mohli etnickí Nemci z ročníkov 1918 až 1922 slúžiť vo zväzkoch Waffen SS.¹⁴² Bol to dôsledok nemeckých strát v bojoch proti Sovietom na východnom fronte. Pritom ešte v októbri 1941, počas návštevy slovenskej delegácie v Hitlerovom hlavnom stane vo východnom Prusku, slovenská strana sondovala, či by vojaci slúžiaci vo zväzkoch Waffen SS nemohli byť z týchto vyňatí a začlenení do slovenskej armády

138 MELZER, R.: Vojenská služba karpatských Nemcov v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945, s. 156.

139 MELZER, R.: Vojenská služba karpatských Nemcov v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945, s. 156.

140 VHA Bratislava, f. MNO – Tajné, š. 23, i. č. 86, č. j. 4.20/1943.

141 SEGEŠ, V. a kol.: *Slovensko. Vojenská kronika*. Bratislava 2007, s. 108.

142 SNA Bratislava, f. AA, m. II. C 897, fo. 5.628.243.

k plánovaným nemeckým jednotkám. Nemci však na to súhlas nedali.¹⁴³

Od roku 1944 už bolo rukovanie karpatských Nemcov do Waffen SS povinné a na základe medzištátnej dohody z júna 1944 boli do formácií Waffen SS prevelení aj Nemci slúžiaci v slovenskej armáde.¹⁴⁴ Tým sa snahy o budovanie nemeckých jednotiek, už od júna 1941 fakticky neviditeľných, skončili. Už v roku 1941 však samotní Nemci priznali, že úmysel vytvoriť čisto nemecké jednotky sa nepodaril.¹⁴⁵ Jednou z príčin bola aj veľká neochota slovenskej strany, ktorá aj takto prejavovala svoju ideu národnej armády.

Summary

The study deals with relationship between the Nazi German government, resp. military command and the Slovak army in the period 1939 – 1944. On the basis of German archive sources and available historical literature, it involves the most important events which marked the cooperation between both armed forces and attempts to analyze the attitudes of Germans towards Slovak army. The article examines some of their most relevant points, e.g. the question of German trust in Slovak army or the question of German opinion of the Slovak officer corps. Author proceeds chronologically, initially analyzing the first difficult negotiations related to the creation of the Slovak Army (during which Germans have sought to enforce its minimal possible size), then following with the war against Poland and finally focusing on the key campaign against the Soviet Union, during which the Slovak-German relations had to withstand some dramatic breaks. As a result of the initial German victories, also performances of the Slovak army on the Eastern Front were – from the German perspective – satisfying, but the turnaround in 1943 dropped its reliability so significantly that Germany has started to consider it rather a hindrance than a real reinforcement. A considerable part of the study outlines also the situation of the ethnically German inhabitants of Slovakia serving in the Slovak army.

Autor:

PhDr. Peter JAŠEK, PhD.

Ústav pamäti národa

Bratislava

Posudzovateľ:

PhDr. Pavel MIČIANIK, PhD., M.A.

Ústav vedy a výskumu UMB

Banská Bystrica

143 BAKA, I.: Účasť Slovenskej republiky v prvej fáze vojny proti ZSSR z pohľadu nemeckých vojenských orgánov, s. 56-57.

144 LACKO, M.: *Slovenská republika 1939 – 1945*, s. 157.

145 MELZER, R.: Vojenská služba karpatských Nemcov v slovenskej armáde v rokoch 1939 – 1945, s. 156.